הלכות ראש השנה

ילקוט יוסף

מתוך ילקוט יוסף, מאת הרב יצחק יוסף.
הטקסט נלקח מאתר «ילקוט יוסף חינם – האתר להפצת יהדות» (yalkut.info).
זכויות היוצרים על הטקסט שמורות לבעליהן. הקובץ נועד ללימוד בלבד ואינו למכירה.
geulaquiz.com

סימן תקפא – מדיני הסליחות

א מנהגינו לקום באשמורת הבוקר לומר "סליחות", החל מיום ראש חודש אלול עד יום הכפורים, כי מסורת בידינו שמשה רבינו ע"ה עלה להביא את הלוחות שניות בראש חודש אלול וירד עם הלוחות ביום הכפורים, וכל ארבעים יום הללו היו ימי רחמים ורצון לכל עם ישראל. וביום הכפורים נתרצה הקדוש ברוך הוא לישראל בשמחה, ואמר למשה "סלחתי כדברך", ולכן הוקבע יום הכפורים ליום מחילה סליחה וכפרה. וביום ראש חודש עצמו אין מנהגינו לומר סליחות. [ש"ע סי' תקפא. ילקו"י מועדים עמ' ט. חזו"ע ימים נוראים עמ' א]

ב הזמן הראוי ביותר לאמירת סליחות בימים אלה הוא מחצות הלילה ואילך, שאז הוא עת רצון, אך בחצי הראשון של הלילה אסור לומר סליחות ושלש עשרה מדות. ויחיד שנמצא בבית כנסת שנוהגים שם לומר סליחות לפני חצות הלילה, אינו רשאי להצטרף אליהם, אלא ישב בדד וידום, ולא יענה עמהם שלש עשרה מדות וכו'. ואדרבה יש לבטל מנהגם זה שאין לו יסוד. וזמן חצות הלילה יש לחשב באופן כזה שיחשוב תחלה השעות שבין הזריחה לשקיעה, והחצי הוא זמן חצות היום, שאז החמה באמצע הרקיע, ולאחר מכן יוסיף שתים עשרה שעות על חצות היום, ואז הוא חצות לילה בדיוק. [דהיינו בסוף שש שעות זמניות מזריחת החמה עד שקיעתה]. [ילקו"י מועדים עמ' ט. יחו"ד ח"א סי' מו. חזו"ע ימים נוראים עמוד ב, ג, ח]

ג בני חוץ לארץ טוב שימתינו לאמירת הסליחות לפי הזמן שלהם, אף שבארץ ישראל כבר הגיע חצות. ומכל מקום המקילים לומר סליחות ביחד עם תושבי ארץ ישראל, וכגון כשאומרים סליחות באמצעות הלויין המצוי כיום, יש להם סמוכין בהלכה, ורשאים לומר סליחות יחד עם בני הארץ. [ילקוט יוסף מועדים עמ' י'. יחוה דעת שם, חזון עובדיה ימים נוראים עמ' ד]

ד קהל ועדה שאי אפשר להם להשכים לסליחות בעוד לילה, יכולים לומר סליחות בשעות הבוקר המוקדמות, לפני תפלת שחרית, או לפני תפלת מנחה, אחר חצות היום [עד צאת הכוכבים]. וטוב שאז החזן שאומר הסליחות יתעטף בציצית, מעין מה שאמרו חז"ל בראש השנה (יז:) וייעבור ה' על פניו ויקרא, א"ר יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, מלמד שנתעטף הקב"ה כשליח צבור, והראה למשה סדר תפלה, ואמר לו, כל זמן שישראל חוטאים, יעשו לפני כסדר הזה ואני מוחל להם. ואמר רב יהודה ברית כרותה לי"ג מדות שאינן חוזרות ריקם, שנאמר הנה אנכי כורת ברית. ע"כ. וכן במחנות הצבא כשאי אפשר להם לומר סליחות באשמורת הבוקר, יאמרו הסליחות קודם תפלת שחרית, או קודם תפלה מנחה. או אחר חצות הלילה. [ילקוט יוסף ח"א תשמ"ה עמ' ד. ילקו"י מועדים עמ' י]

ה אף על פי שאין לומר סליחות וי"ג מדות בשעות שלפני חצות הלילה, מותר לשמוע אז מהרדיו סליחות וי"ג מדות, בכדי להתלמד ולהתרגל בנגינות התחנות, וכדומה. זכר לדבר, מה שאמרו בראש השנה (כד:) לא תלמד לעשות, אבל אתה למד להבין ולהורות. [חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד כ]

ו השומע סליחות וי"ג מדות או קדיש מהשליח צבור, דרך הרדיו בשידור ישיר אחר חצות, עונה י"ג מדות ואמן. ואם השידור הוא מהקלטה, אינו עונה. אך השומע מקרא מגילה דרך הרדיו אינו יוצא ידי חובתו. [ילקו"י תפלה ב' מהדורת תשס"ד עמ' יא. חזו"ע ימים נוראים עמ' כא]

ז אברכים ובחורי ישיבה, וכן תלמידי חכמים, שאי אפשר להם לקום יום יום בחודש אלול באשמורת הבוקר לאמירת הסליחות, מפני שדרכם לעסוק בתורה בשעות הראשונות של הלילה, ואם ישכימו לקום לסליחות עלולים להתבטל מסדר לימודם ביום, על כל פנים ישתדלו לקום במקצת לילות של חודש אלול, כדי לשתף עצמם עם הצבור באמירת סליחות ותחנונים. או בימי שני וחמישי של חודש אלול, וכן יתאזרו בכל עוז להשתתף עם הצבור באמירת הסליחות בעשרת ימי תשובה שבין ראש השנה ליום הכפורים. [ילקוט יוסף מועדים עמוד יא. על פי המבואר בשו"ת יביע אומר ח"ב חאו"ח סי' כח אות ח, ט. וחלק ד' חיו"ד סימן יט. ויחוה דעת ח"ג סי' מד. חזון עובדיה ימים נוראים עמוד ח]

ח והוא הדין למלמדי תינוקות שאם ישכימו קום לסליחות לא יוכלו לעשות מלאכתם באמונה בלימוד התלמידים, שרשאים להמנע מלקום יום יום בחודש אלול. אלא ישכימו לפרקים בחודש אלול ובעשרת ימי תשובה לומר סליחות עם הצבור. והוא הדין לפקידים ולפועלים שכירים, שאם ישכימו קום לסליחות לא יוכלו לעשות מלאכתם באמונה, שרשאים להמנע מלקום לסליחות, וישכימו לפרקים בשני וחמישי ובעשרת ימי תשובה. או שיאמרו סליחות בבוקר קודם תפלת שחרית, או בערב לפני תפלת מנחה. וכמו שנתבאר לעיל. [יביע אומר חלק ב' חאו"ח סימן כח אות ח', ע"פ הירושלמי פ"ז דדמאי. והב"י חו"מ ס"ס שלד, והרמ"א סימן שלג. חזון עובדיה ימים נוראים עמוד י]

ט תלמידי חכמים ובני ישיבות שאינם קמים יום יום לסליחות, אם הולכים לישון אחר חצות לילה, מה טוב שיאמרו קצת סליחות לפני שישנו, אפילו ביחידות, וכן יאמרו תיקון חצות קודם השינה, ומעלת תיקון חצות חשובה יותר מאמירת סליחות עם הצבור. [חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד י]

י הקם באשמורת הלילה לומר סליחות בחדש אלול ועשרת ימי תשובה, יתאזר בעוז ותעצומות שלא ינום ולא יישן בקריאת שמע וברכותיה ובתפלה עד גמירא. ומכל שכן שהוא מעוטר בתפלין שאסור להסיח דעתו מהן, וצריך לשמור עצמו בקדושה ובטהרה. ומי שאינו עושה כן, והוא מתנמנם בתפלתו עם התפלין, או מתנמנם בתפלה ובקריאת שמע, יוצא שכרו בהפסדו. ויותר טוב שיתפלל כראוי מאשר לומר סליחות בהשכמה בעבודת ה', לשמור העיקרים ולהוסיף בחסידות, ולא לזלזל בעיקר ולקיים התוספת. [ילקוט יוסף מועדים עמוד יב. חזון עובדיה ימים נוראים עמוד י]

יא עיקר אמירת הסליחות צריכה להיות בכוונה ובנחת ובמיתון ובהכנעה יתרה, ובפרט שלש עשרה מדות, וכמו שכתוב (משלי יח כג), תחנונים ידבר רש, ויש לו להבין מה שמוציא מפיו, בלב נשבר ונדכה, ולכן הנוהגים לומר "עננו אבינו עננו" ו"עשה למען שמך" במהירות רבה ובחופזה לא יפה עושים, וצריך לבטל מנהגם ולאמרם במתון. ואלה שאונסים עצמם מן השינה ובאים לבית הכנסת להשמיע במרום קולם, בקול רנה, ואומרים הסליחות בקול רם ונשא כדרך ששרים פיוטים ונגינות, הרי הם יורשים תרתי גיהנם, ואדרבא יוצא שכרם בהפסדם. כי הלא זה שמם "סליחות" ולא "צעקות". והחי יתן אל לבו בעת אמירת הוידוי והסליחות, לפשפש במעשיו ולחזור בתשובה שלימה ולהוסיף מצות ומעשים טובים, בהתקרבו ליום הדין שאז שוקלים זכיותיו ועוונותיו של כל אדם. וכבר אמרו דורשי רשומות "אני לדודי ודודי לי" ראשי תיבות "אלול", וסופי תיבות בגימטריא ארבעים, כי בימי אלול ובעשרת ימי תשובה שהם ארבעים יום, התשובה מקובלת ביותר שהם ימי רחמים. ועוד סמכו על הכתוב ומל ה' אלהיך "את לבבך ואת לבב" זרעך, ראשי תיבות אלול, ושמכאן סמך למה שנהגו להשכים לומר סליחות בכל חודש אלול. [ילקוט יוסף מועדים עמוד יג. חזון עובדיה ימים נוראים עמוד כ, כה]

יב אין היחיד יכול לומר שלש עשרה מדות של פסוק ויעבור בדרך תפלה ובקשת רחמים, מפני שנחשב כדבר שבקדושה. אבל אם בא לאמרם דרך קריאה בעלמא בטעמי המקרא רשאי. [יחוה דעת חלק א' סימן מז. ילקו"י חלק א' מהדורת תשמ"ה עמוד שמג. ילקו"י תפלה כרך ב' סימן קלא. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד כז]

יג אין היחיד צריך לסיים ונקה לא ינקה עד סוף הפסוק, אלא די לומר עד ונקה. [יחוה דעת ח"א סי' מז בהערה עמוד קמא]. ומותר ליחיד לומר אל מלך יושב וכו', אף על פי שאומר בו "זכור לנו היום ברית שלש עשרה". [ילקו"י מועדים עמ' יג. חזון עובדיה ימים נוראים עמ' ל]

יד הסליחות שנתקנו בלשון ארמית [תרגום], כגון "רחמנא", "מחי ומסי", "דעני לעניי עניין", "מרנא דבשמיא", אין ליחיד לאומרם, מפני שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי, ורק אם יש מנין בבית הכנסת אומרים אותם, שהצבור אינו זקוק לעזרת מלאכי השרת, שהשכינה עמהם. [ראה בקול תורה אלול תשס"ג עמוד ז]. ולכן כשעדיין לא באו עשרה להשלים מנין, ידלג השליח צבור רחמנא ושאר קטעי סליחות הנ"ל, וכשיבואו עשרה יאמרם. ונכון לנהוג כשטרם באו עשרה לבית הכנסת לסליחות, לומר אחר שבט יהודה בדוחק ובצער[קדם אל מלך]"רבונו של עולם אתוודה על עבירות", וכו', והרידני ושאר תחנות שבלשון הקודש, וכשיופיע העשירי לסליחות יחזרו ל"אל מלך", ויעבור, רחמנא, אנשי אמונה, ושאר הסליחות שדילגו. ואם הזמן מצומצם בכל זאת יאמרו אל מלך, ויעבור, אנשי אמונה וכו', וידלגו "אם אפס" ויתחילו "זכרון לפניך בשחק". וכן ידלגו "בזכרי על משכבי" וכן "אליך ה' נשאתי עיני" כפי הצורך, כי מעלת אמירת י"ג מדות עולה על חשיבות הסליחות הללו. ואם אין תקוה שיגיע מנין במשך זמן אמירת הסליחות, אז יאמרו כל הי"ג מדות במקומם, עם טעמי המקרא, כמי שקורא בתורה. [ראה בשו"ת ציץ אליעזר ח"י בתשובה לרב פעלים חאריש ח"ג סי' כא בענין סדר ד' כוהני ברית בתפלת החמא שאפרים בסליחות].

טו המנהג פשוט לומר בסליחות חמש פעמים י"ג מדות, א. אחר שבט יהודה בדוחק ובצער, וקודם תחנת "רחמנא", ב. אחר תחנות רחמנא, ג. אחר אנשי אמונה אבדו, ד. אחר תמהנו מרעות, ה. בסוף הסליחות, אחר זכרון לפניך בשחק שבסוף הפיוט "אם אפס". וכן הוא בסליחות שנדפסו במחזורים של ראש השנה. ויש לצבור לומר גם תיבות "ויעבור ה' על פניו ויקרא" בלחש עם השליח צבור, ואחר כך יאמרו בקול רם, ה' ה' אל רחום וחנון וכו'. וצריך להפסיק בין ה' ה' על ידי שיטעימו הפסק (הפ"א בקמץ), ומי שאינו עושה כן עונשו רב. [ילקוט יוסף מועדים עמוד יד. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד לב].

טז כשאומר השליח צבור תיבות ה' ה', יש לכפוף קומתו קצת בשחייה, ואין צריך להרים עקביו מהקרקע כשאומר ה' ה' כמו שעושים בקדושה, אלא יישר רגליו ויאמר הי"ג מדות בכוונה. ויש נוהגים להרים עקביהם כשאומרים ה' ה', כדרך שעושים בקדושה. [שם].

יז נחלקו רבותינו במנין י"ג מדות הרחמים שבפסוק ויעבור, מהיכן מתחיל מנינן ומה הוא סדרן, ומכיון שאין בידינו להכריע בדבר, אין לנהוג למנות המדות באצבעותיו, אלא יאמרם בסתם, וקמי שמיא גליא. ורחמנא לבא בעי. [ילקוט יוסף תפלה כרך ב' תשס"ד עמוד שצט. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד לב]

יח אין לכפול פסוק "שמע ישראל" שאומרים בסליחות, אלא השליח צבור אומרו פעם אחת. והצבור עונים אחריו גם כן פעם אחת. [תוס' ברכות לד. טוש"ע סי' סא סי"א. חזו"ע שם עמ' יד]

יט אותם המשנים בנוסח סדר העבודה ביום הכפורים, ובמקום לומר אנא השם אומרים אנא בשם, וכן בכמה דברים בנוסח אלהינו שבשמים שבסליחות, שמוסיפים תיבה אחת או שתים, כמו אבד והשמד כל הקמים עלינו לרעה, או ענה את מעננו, או בטל מעלינו ומעל עמך ישראל בכל מקום שהם וכו', וכן עננו ביום קראנו לך, וכל כיו"ב, אין בזה קפידא. [כמבואר בתשו' אבקת רוכל (סי' כח). ע' ילקו"י תפלה ב' מהדורת תשס"ד עמ' תרכב]

כ בנוסח הפיוט בסליחות נפלה נא ביד ה', יש לומר "מה יתן לך האדם כי ירשע וכי יצדק", שהוא נוסח הגון ונכון יותר ממה שכתבו בכמה סדורים מה יתן לך האלקים וכו'. [ילקוט יוסף תפלה כרך ב' מהדורת תשס"ד עמוד תרכג. ילקו"י מועדים עמוד טו]

כא בתחנת שבט יהודה, יש שהגיהו ובמקום לומר היד ה' תקצר, אומרים כי יד ה' לא תקצר. אך אין צריך להגיה, כי המשורר לא נתכוין אלא לחתום בלשון הפסוק, ואילו יד ה' לא תקצר אינו מלשון הכתוב. [חזון עובדיה על הלכות ימים נוראים עמוד יד].

כב בתחנת שבט יהודה, יש שהגיהו במקום עורה למה תישן, הנה לא ינום ולא ישן, וגם בזה אין לשנות את הנוסח המקובל בידינו, שיסודו מהגמרא סוטה מח. [חזו"ע שם].

כג בנוסח רחמנא, יש שהקדימו לומר רחמנא אידכר לן קיימיה דפינחס קנאה, ואחר כך קיימיה דדוד מלכא, אבל מנהגינו להקדים את דוד המלך, ואח"כ מזכירים פנחס קנאה.

כד בנוסח רחמנא, יש לומר אדכר לן זכותיה דיוסף צדיקא, ולא קיימיה. כי יוסף לא נזכר בדברי חז"ל עם שבעה כורתי ברית. [חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד טו].

כה בנוסח רחמנא, נכון לומר גלה גבורתך ופרוק לן. ומנהגינו לומר הדרך שוִי עלן, הוא״ו בחיריק. ומכל מקום אם נהגו לומר שַוֵי עלן אין להקפיד בכך.

[חזו״ע ימים נוראים עמ׳ טו].

כו בנוסח אנשי אמונה אבדו, יש לומר זועכים אף בלחשם חֵמה עצרו בשועם, כי חמה חמור יותר מאף.[חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד טז].

כז קודם התחינה שאומרים או״א אל תעש עמנו כלה, נוהגים לומר פסוק ״אנחנו בושנו במעשינו ונכלמנו בעונותינו, אין לנו פה להשיב ולא מצח להרים ראש״. [כ״כ הגה״ח ר׳ אליהו מני בסוף שו״ת תנא דברי אליהו. וראה בחזון עובדיה ימים נוראים עמ׳ טז בהערה].

כח אל תעש עמנו כלה תאחז ידך במשפט. פירוש, תאחז ידך ״במשפט״ שיש עמו רחמים. ולא בצדק שכולו דין. ועל פי הפשט, מלת ״אל״ תעש עמנו כלה, חוזרת גם על הסיפא, וכאילו אמר ״אל״ תאחז ידך במשפט, [שו״ת יביע אומר חלק ח׳ חלק אורח חיים סימן יא אות כד. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד טז. ושם בביאור דבר זה].

כט עננו ופחד יצחק, כך צ״ל ופחד עם ו׳. וראשי תיבות גימטריא אלהים (אהלי יעקב). ועל פי האר״י ז״ל, אין לומר פחד יצחק בלא ואו אלא ופחד יצחק כדי לכלול השמאל בימין (הגבורה בחסדים), דהיינו אלהי אברהם שקדם לו. [חזון עובדיה ימים נוראים עמוד יז].

ל עננו אלהא דמאיר עננו. כן צ״ל, וכמ״ש בשו״ת לב חיים ח״ב (סי׳ קס), ואין להוסיף אלהא דר׳ מאיר עננו. וכתב הגאון רבי אליהו מני, שאין להוסיף ״עננו״ על מה שתקנו חז״ל. [ילקוט יוסף תפלה כרך ב׳ עמוד תרכג. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד יז].

לא אלהינו שבשמים, תן טל ומטר לברכה ״בעתו״ בארץ. כן ראוי להיות ע״ד הסוד. וכמ״ש במחזור אהלי יעקב בשם פרי עץ חיים. ע״ש. וגם על פי הפשט, טל לא נעצר (תענית ג:). וכמו שכתוב (מיכה ה, ו) כטל מאת ה׳ אשר לא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם. [כ״כ בשו״ת זבחי צדק ח״ג (עמוד עדר). וראה בחזון עובדיה על ימים נוראים עמוד יז].

לב בנוסח אלהינו שבשמים צריך לומר: תן שלום במלכות, וזה עדיף מאותם האומרים תן שלום במלכויות.[ילקוט יוסף תפלה ב׳ מהדורת תשס״ד עמ׳ תרכד. חזון עובדיה ימים נוראים עמוד טז].

לג ברבונו של עולם: אתודה על עבירות קלות וחמורות, בלילה לסוף אשמורות, כשאומרים הסליחות בחצות לילה, יש לומר ״בתוך״ אשמורות. ובסיום הנוסח בטרם שחקים וארקים נמתחו, כשאומר ואחריו לא יהיה, יש להפסיק קצת קודם שמתחיל באמירת אחד אלהינו [לנוהגים לאומרו], שלא יהיה כאומר ואחריו לא יהיה אחד ח״ו. ונמצא מחרף ומגדף. [ילקוט יוסף תפלה כרך ב׳ מהדורת תשס״ד עמוד תרכד]

לד בנוסח ה׳ עשה למען שמך, נכון לומר עשה למען אברהם אזרח תמימך, וכן בהמשך, עשה למען יצחק נעקד באולמך, עשה למען יעקב נענה בסלם ממרומיך, וכן על זה הדרך. וכשמזכירים את דוד צריך לומר, עשה למען מלך דוד נעים זמירותיך, וכן עשה למען מלך שלמה בנה בית לשמך. [ילקוט יוסף תפלה כרך ב׳ מהדורת תשס״ד עמוד תרכד]

לה בפיוט ״מחי ומסי״ הנוסח הנדפס הוא ״ברא כד חטי אבוהי לקייה״, אולם מסתבר יותר להקפיד לומר ״אבוהי אלקיה״. [ילקוט יוסף תפלה כרך ב׳ מהדורת תשס״ד עמוד תרכד]

לו לאחר מחי ומסי אומרים: רחמים פשוטים בקשנו ממך, כי רבים רחמים עמך. חיים טובים שאלנו ממך כי מקור חיים עמך. וטוב לעשות מהכל נוסח אחד הכולל את הכל, רחמים פשוטים וחיים טובים בקשנו ושאלנו ממך, כי רבים רחמים ומקור חיים עמך. [ילקוט יוסף תפלה כרך ב׳ מהדורת תשס״ד עמוד תרכה]

לז אדון הסליחות. מלא זַפִּיוּת. כך צריך לומר. מלא רחמים הוא מלא זַפִּיוּת הוא. וכן מנהגינו לומר. אולם באהלי יעקב (דף יח ע״ב) כתב מלא זָכֵיוּת, וכן בסידור ״אשמורה בלילה״ כתב זָכֵיוּת. ודעבד כמר עבד, ודעבד כמר עבד. [חזון עובדיה ימים נוראים עמוד יז].

לח עשה למען משה נאמן בכל ביתך, כך צריך לומר. והיינו כמו שהעיד עליו הקב״ה בכל ביתי נאמן הוא, שהוא כבן בית שנכנס בלא רשות, וכל מה שיצטרך ידבר. [שם].

לט עשה למען שמך. עשה למען ישראל העניים, עשה למען ישראל הדלים. כי העני מלשון עניו, ודל הוא עני ביותר עד כי הוא חולה מחמת עניו מחוסר כל, כמו (בשמואל ב, יג. ד), מדוע ככה דל בן המלך. ויש שפירשו, כי דל הוא מי שהיה עשיר וירד מנכסיו ונעשה דל אך עדיין אינו עני, ואמר שאל תגזול ממנו שארית הפלטה, אף שהוא דל ואין לו רעים שיגינו עליו, כמו שנאמר ודל מרעהו יפרד, ואל תדכא עני, הוא עני ביותר שאין מה לגזול ממנו, ומפני שהוא עני בחוסר כל אל תדכאהו להכותו בשער ששם יושבים זקני ארץ. ועל כל פנים מבקשים למען העניים ולמען הדלים. אשר בצרתם לו צר. אני את דכא ושפל רוח. [חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד יח].

מ דעני לעניי ענינן. דעני לעלי ברמה. והכוונה על תפלת עלי שהתפלל על חנה, שתתעבר בשובה עם אלקנה למקומה שהוא ברמה. [חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד יח].

מא בפיוט אם אפס רובע הקן. ישרו בערבה מסילה, בלשון הנביא (ישעיה מ, ג) נאמר יַשְּׁרוּ, היו״ד בפתח,(והשין דגושה). ואמנם כאן שהמדובר על שעבר, נראה דצ״ל יְשְׁרוּ היו״ד חרוקה. [וכן הוא בסליחות שבספר ״אשמורה בלילה״ עמוד מא. חזון עובדיה שם עמוד יח].

מב חקור את כל אשר עשה, האב על בנו לא חסה. יש שהעירו שהיה צריך לומר חס, ויש מי שכתב שיש לתקן הנוסח. אך אין צריך לתקן הנוסח, שרצונו לומר כעין עֵין האב על בנו לא חסה. [חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד יח].

מג אתאנו לבקש ממך כפרה, איום ונורא משגב לעתות בצרה, בגלל הנגינה העם נהגו לומר כפרה ובצרה מלעיל, והנכון לאומרם מלרע. ויש להקפיד על כך.

מד מתרצה ברחמים ומתפייס בתחנונים. יש נוסחא ומתפתה בתחנונים. על פי המדרש רבה (פר׳ אמור) אשרי העם יודעי תרועה, שיודעים לפתות ולפייס את בוראם. ובמשלי (כה. טו), בארך אפים יפותה קצין. [חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד יט].

מה בפיוט אליך ה׳ נשאתי עיני, מנהג טוב הוא לשלב בו כמה ניגונים, לעורר הקהל לתפלה. [ילקוט יוסף תפלה כרך ב׳ מהדורת תשס״ד עמוד תרכה]. ואומרים: העבר חטאתי וכו׳, וגם את דמעתי שימה בנאדך. ואף שיש מי שכתב שהאומר כן, ולא דמעה עינו, לאו שפיר עביד, אם אינו עתיד לבכות באותו מעמד. אולם אם הוא בוכה ביום הכפורים בשעת הוידוי, ובפרט בוידוי של רבינו נסים, יכול לכוין באומרו ואת דמעתי שימה בנאדך, על בכיותיו ודמעותיו שביום הכפורים. וכן בפיוט לך אלי תשוקתי שאומר אנסך את דמעי לך. אם מכוין על דמעותיו שבשעת הוידוי שפיר דמי. [חזו״ע שם עמוד יט].

מו רחום היה למשען לעם רַוֵה לען. כך צ״ל, ולא הִרַוֵה לען, מבנין הפעיל, שהרוה לען לאחרים, וזה אינו. ואפשר גם לומר הֶרָוָה לען, אות ה׳ בקמץ חטוף. [חמדת ימים דף כד].

מז כי צדיק אתה וצדק ״מדיך״. בספר חמדת ימים (דף כג ע״ג) כתב, פירוש, מדותיך. (ולפ״ז הניקוד תחת המ״ם של מדיך, בחיריק). ונראה שהוא מלשון לבוש, כמו (בשמואל א, ד. יב), ומדיו קרועים, ועוד (בשמואל א, יז. לח) וילבש שאול את דוד מדיו, (ובמדרש תלפיות שאול יז דוד לבושיו). ובשופטים (ג. טז), וחגר איהו מתחת למדיו, (ובתלים (פא. יג), ולבש כלה מדי. וכן בלשון חכמים [illegible]

מח בפיוט ״אם אפס״, בסופו ״עוררה גבורתך להקיץ נרדמים״. ראוי יותר לומר ״עוררה רחמיך״ להקיץ נרדמים. ולא עוררה ״גבורתך״. [ילקו״י תפלה ב׳ מהדורת תשס״ד עמ׳ תרכה]

מט אחר הסליחות אומרים קדיש תתקבל, וקודם תתקבל אומר תענו ותעתרו מן השמים וכו׳, ויאמר: ויקיים בנו ובכם מקרא שכתוב וכו׳. ואומרים בתתקבל קדם אבונא דבשמיא, ומדלגים וארעא, כמבואר כן בכל קדיש תתקבל. [ילקוט יוסף תפלה כרך ב׳ מהדורת תשס״ד עמוד תרכו]. ותענו ותעתרו היינו, תענו קודם גזר דין, ותעתרו אפילו לאחר גזר דין שנגזר לרעה ח״ו יתהפך לטובה. [חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד כ׳].

נ אומרים קדיש תתקבל אפילו אם מתפללים מיד אחר כך תפלת שחרית, בלי שום הפסק בין הסליחות לתפלה. ואם היו עשרה בסליחות ויצא אחד מהם, לא יאמרו קדיש תתקבל אחר הסליחות. [שדי חמד מערכת ר״ה סי׳ א׳ אות ה׳ ס״ק יא. חזון עובדיה ימים נוראים עמ׳ כג].

נא יש נוהגים לתקוע תשר״ת תש״ת תר״ת, בעת אמירת י״ג מדות שבסליחות. ואם זה גורם לגזל שינה יש להימנע מלתקוע. וכן הנוהגים לתקוע אחר חצי קדיש שבסיום הסליחות, אם זה מפריע לשכנים, ימנעו מזה.[ילקוט יוסף על המועדים עמוד טז].

נב צריך להזהר לברך ברכות השחר עם ברכות התורה, לפני הסליחות, כיון שנכללים בהם פסוקים, וכמו שכתב מרן בשלחן ערוך, שנכון לחוש שלא לומר שום פסוק אפילו דרך בקשה ותחנונים אלא עד לאחר שיברך ברכות התורה. [ילקוט יוסף על הלכות ברכה״ש ופסוקי דזמרה, סימן מז. ילקוט יוסף חלק א׳ מהדורת תשמ״ה, הלכות ברכה״ת. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד ה]

עוד בהלכות חודש אלול

א האשכנזים תוקעים בכל חודש אלול אחר שחרית, ויסודתם בהררי קודש, לעורר העם בתשובה, ככתוב: ״היתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו״. [ילקו״י מועדים עמוד טז].

ב מנהג יפה לומר אחר תפלת שחרית מראש חודש אלול עד הושענא רבא מזמור ״לדוד ה׳ אורי וישעי ממי אירא״ וכמו שדרשו ״אורי״ בראש השנה, ״וישעי״ ביום הכפורים, כי יצפנני ״בסכה״ רמז לסוכה. [קיצור ש״ע סי׳ קכח. חזון עובדיה ימים נוראים עמוד כד]

ג הקמים באשמורת הבוקר לאמירת סליחות, בחודש אלול, וחלש לבם, ורוצים לטעום מיני עוגה ופירות, יש להזהר שאם עלה עמוד השחר אסור להם לטעום, מלבד כוס תה או קפה [ובזה מותר אף עם סוכר]. ועל פי הזוה״ק כל שישן בלילה, וניעור, אפילו קודם עמוד השחר לא יטעם כלום, ורק מים או קפה ותה מותר.[ילקוט יוסף מועדים עמוד יז].

ד חודש אלול הוא הזמן המתאים לפשפש במעשיו ולהרבות בתורה ובמעשים טובים, ולשוב בתשובה הן ממעשים רעים והן ממדות אשר לא טובות. ואחד הטעמים שתוקעים בשופר בחודש אלול לעורר העם לתשובה, וכאמור. [ילקוט יוסף מועדים עמ׳ יז].

ה נכון לכוין היטב בברכת "השיבנו", ולהתפלל על אלה שנטו מתורת ה' ויצאו לתרבות רעה, ובפרט אם הם קרוביו, כי ימים אלו נזכרים ונעשים, והם ימי רצון ומסוגלים להחזירם בתשובה, על ידי שיערה עליהם רוח ממרום. [ילקו"י שם. חזו"ע ימים נוראים עמוד כג, כה]

ו מנהג חסידים ואנשי מעשה לבדוק את התפילין והמזוזות בחודש אלול, ומכל מקום אין חיוב מעיקר ההלכה לבודקן. ואם התפילין נכתבו בידי סופר מומחה, אינו צריך לבודקן אפילו לאחר כמה שנים. ובמזוזות מעיקר ההלכה חייב לבודקן פעם אחת בכל שלש שנים ומחצה, ומנהג חסידות להחמיר לבודקן בחודש אלול מידי שנה בשנה. [שו"ת יחוה דעת ח"א עמ' קמד. סי' מט. ילקו"י מועדים עמו' יח. וחזון עובדיה ימים נוראים עמ' כו].

ז שנה שחל יום ראשון של ראש חודש אלול בשבת, יש להפטיר "עניה סוערה" שהיא ההפטרה השייכת לשבעה דנחמתא, וכן מנהג הספרדים שאפילו כשחל ראש חודש אלול בשבת, אין מפטירין בהשמים כסאי. ובסוף ההפטרה אומרים פסוק ראשון ואחרון של הפטרת השמים כסאי, והאשכנזים נוהגים להפטיר בהשמים כסאי.[יחוה דעת ח"ג סי' מה].

ח מותר לעשות נישואין בכל ימי חודש אלול, ואין בזה כל חשש לא מצד ההלכה ולא מצד המנהג, והמחמיר בזה אינו אלא מן המתמיהים. ואמנם בן ישיבה עדיף שיקדים את נישואיו לערב ר"ח אלול, כדי שלא לגרום הפרעה בסדרי הישיבה בחודש אלול. אך אם לא עלה בידו להקדים, לא ידחה החתונה לאחר הימים הנוראים. [יחוה דעת ח"א סי' מח].

ט נוהגים שהכותב מכתב לחבירו בחודש אלול, כותב בתחלת המכתב "לשנה טובה תכתבו ותחתמו". [חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד כו]

סימן תקפא – את מי ראוי למנות כשליח צבור

א כתב מרן בשלחן ערוך (סי' נג ס"ד): שליח צבור (בפרט בימים הנוראים) צריך שיהיה הגון, ריקן מעבירות, ושלא יצא עליו שם רע אפילו בילדותו, וצריך שיהיה עניו ומרוצה לקהל, ומעביר על מדותיו, וקולו ערב, ורגיל לקרות בתורה ובנביאים ובכתובים. ע"כ. וצריך שתהיה לשונו צחה לבטא את כל האותיות כתקנן. אבל אם קורא אות ח' כמו אות כ' רפויה, או אות ע' כמו אות א', ואות ק' כמו אות כ' דגושה, אין ראוי למנותו לשליח צבור (פגילה כד:). ואם אין הגון כמותו לשמש שליח צבור, מותר למנותו, ורק ישתדל להרגיל עצמו לבטא האותיות כהוגן. [ילקו"י הל' ספרי"ו ריש נג. שו"ת יביע אומר ח"י תאריח ריש יא].

ב ולכן ידקדקו אנשי הקהל והגבאים לחזור אחר שליח צבור יותר גדול בתורה ובמעשים טובים, והיותר הגון שאפשר למצוא שיתפלל בימים הנוראים ולומר סליחות. ונכון שיהיה לפחות בן שלשים שנה, וכן התוקע בשופר ישתדלו שיהיה ירא שמים ובן תורה.

ג לכתחלה היכא דאפשר אין למנות שליח צבור רווק לעבור לפני התיבה בימים הנוראים, ויש לחזר אחר שליח צבור נשוי, והוא מבן שלשים שנה ומעלה. אולם אין זה לעיכובא. ולכן אם נזדמן חזן שהוא בן תורה, העוסק בתורה וירא ה', ואין לו שלושים שנה וגם אינו נשוי, ויודע להיות שליח צבור, ולעומתו יש איש פשוט ונשוי והוא למעלה משלושים שנה, ברור שהבן תורה קודם. [וע' בשו"ת בשמים ראש (סי' ע), אודות ש"צ שאינו נשוי, דאי ליכא דעדיף מיניה בהבנת התפלה ובירא חטא, פשיטא שמותר למנותו לש"צ. (וע' בכסא דהרסנא שם). ילקו"י מועדים עמוד יט].

ד שליח צבור שנתאלמן מאשתו, וקמו מערערים עליו שלא יהיה שליח צבור בימים הנוראים, מכיון שאינו נשוי, העיקר לדינא, שאין להעבירו ממשרתו, דשאני בחור רווק שאינו נשוי, דתקיף יצריה, מה שאין כן אלמן שכבר נשא אשה ולא תקיף יצריה כולי האי.

ה מי שישב עם אשתו יותר מעשר שנים ולא נפקדו בזרע קודש, והרשו לו בית דין לישא אחרת עליה, ויש לו ב' נשים, מותר לו להיות שליח צבור בראש השנה ויום הכפורים.

ו העיקר לדקדק מאד שלא יהיו בניו והנלוים אליו עוברי עבירה, המתחנכים בבתי ספר שאינם מחנכים ליראת שמים, או בבתי ספר בחינוך מעורב בנים ובנות ח"ו. ושליח צבור ששולח את בניו ובנותיו לבתי ספר חילוניים, שהמורים שלהם מינים ואפיקורוסים, פסול להיות שליח צבור ואפילו באקראי. ומכל מקום כל ישראל כשרים הם, ובתנאי שלא יהיה בעל עבירות כגון מגלח זקנו בסכין וכדומה. וצריך שיהיה גם כן מרוצה לקהל, אבל אם מתפלל בחזקה אין עונים אחריו אמן. [ילקו"י מועדים עמוד יט. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד לד, לח].

ז וכן שליח צבור שתבע את ישראל חברו לבית המשפט של הערכאות, ולא פנה לבית דין לדונו בדין תורה פסול הוא להיות שליח צבור. ואפילו הלך לערכאות רק פעם אחת, אסור למנותו שליח צבור לימים נוראים. [ילקו"י על הלכות פסוקי דזמרה מהדורת תשס"ד סימן נג].

ח אדם שעובר עבירה, כגון שמגלח זקנו בסכין, או בתער, אסור למנותו לשליח צבור, ואפילו להיות שליח צבור באקראי כגון ביום פקודת השנה להוריו (יאר צ"י"ט), אסור. וכל שכן אם הוא מחלל שבת, ואפילו לתיאבון, שהוא פסול להיות שליח צבור. ואם גבאי בית הכנסת אינם דתיים כראוי וממנים איש כזה לשליח צבור, מוטב שכל אחד מהקהל יתפלל בביתו ביחידות מלהתפלל בבית הכנסת עם שליח צבור עבריין כזה. והקולר תלוי בצואר הגבאים, ועתידים הם ליתן את הדין.

ט ואמנם אם חזר בתשובה, מותר למנותו כשליח צבור, שאין לך דבר שעומד בפני התשובה. [ילקוט יוסף על הלכות פסוקי דזמרה מהדורת תשס"ד, סימן נג. ושם אריכות בזה].

י שליח צבור שיש לו קול ערב, ומסלסל בקולו הערב והנעים בתפלתו, ומכוין לשם שמים, ושמח בלבו על שנותן הודאה להשי״ת בנעימה, תבא עליו **ברכה**, [שכן אמרו בפסיקתא רבתי: ״ככד את ה׳ מהונך, ממה שחננך, שאם היה קולך ערב ונעים, והייתי יושב בבית הכנסת, עמוד וכבד את ה׳ בקולך״]. ובלבד שיתפלל בכובד ראש ובענוה, באימה וביראה. אבל אם השליח צבור משמיע קולו כדי שישבחוהו העם על קולו הנעים, הרי זה מגונה, על זה נאמר נתנה עליו בקולה על כן שנאתיה. ומכל מקום לא יאריכו שליחי הצבור בתפלתם מפני טורח הצבור, ואמרו בלשון מליצה: ברנה יקצורו. [ילקו״י על הל׳ פסד״ת תשס״ד סי׳ נג].

יא במקומות רבים נוהגים למנות שליח צבור בעל תשובה, אף לימים הנוראים, למרות שידוע לצבור שבעבר היה איש זה מחלל שבת בפרהסיא, ויצא עליו שם רע בקטנותו, והנוהגים כן יש להם על מה שיסמוכו, בפרט בדור שלנו שרבים המה בעלי התשובה. אבל בשאר ימות השנה אין שום מניעה מלמנות בעל תשובה לשליח צבור. [ילקו״י על הלכות פסוקי דזמרה סי׳ נג. ושם באורך אם מותר למנות בעל תשובה לש״צ בר״ה. וראה עוד בחזו״ע ימים נוראים עמוד לו]

יב שליח צבור שלא נתמלא זקנו אינו ראוי להיות שליח צבור בראש השנה ויום הכפורים, או באופן קבוע, מפני כבוד הצבור. אך אם הצבור מוחלים על כבודם ואינם מקפידים על זה, וכן אם אין שם שליח צבור אחר אלא הוא, רשאי לירד לפני התיבה. [ילקו״י מועדים עמו׳ יט].

יג כל אחד מהקהל ובפרט השליח צבור ישתדלו לעבור על הפיוטים והתפלות לפני ימים נוראים, כדי שיהיו שגורים יפה בפיהם וידעו ביאורם על בוריים. [ילקו״י שם עמוד יט].

יד כתב הרשב״א, שיותר טוב ליקח שליח צבור בשכר מאשר בחנם, בכדי לגדור בפני אנשים שאינם מהוגנים שקופצים בראש, וגם במקום שהשליח צבור הוא קבוע ומקבל שכר, הוא מקפיד לבוא להתפלל בזמן, וגם מתבונן ונזהר יפה בתפלתו, ואין שום אחד שאינו הגון רשאי לעבור לפני התיבה, אין פרץ ואין צווחה. ואילו היה הדבר בחנם, כל הבא לקפוץ קופץ והרשות נתונה לכל. [ילקו״י מועדים עמוד יט. חזון עובדיה על הימים נוראים עמוד לט].

טו פשט המנהג להתיר לשכור חזנים ותוקע לימים נוראים, ואינם חוששים לשכר שבת ויום טוב, ומנהגם של ישראל תורה הוא, שכיון שהדבר נעשה לצורך מצוה, שפיר דמי. ונכון שיקנה בכסף שקיבל ספרי קודש ללימוד, או תפילין דרבינו תם וכדומה, [אחר שאינו רואה סימן ברכה]. [מרדכי (כתובות סוף פרק אע״פ). וראה בילקו״י מועדים עמוד יט. חזו״ע הל׳ ימים נוראים עמוד לט].

טז מנהגינו להעמיד אצל השליח צבור אחד לימינו ואחד לשמאלו. ואף שמרן לא כתב כן אלא גבי יום הכפורים, הוא הדין בזה גם בראש השנה. [חזון עובדיה ימים נוראים עמוד לט].

סימן תקפג – סדר ליל ראש השנה – דברים שנוהגים לאכול בליל ר״ה

א מדליקין נר לכבוד יום טוב, ויקדימו לברך ואחר כך להדליק, ואפילו חל ראש השנה בשבת, יקדימו הברכה ואחר כך ההדלקה, שכל המצות מברך עליהן עובר לעשייתן. וברכת ההדלקה בראש השנה היא ״להדליק נר של יום טוב״ ואין להזכיר יום הזכרון. ומכל מקום הנוהגות לברך בנוסח ״להדליק נר של יום טוב הזכרון״, אין לחוש להפסק, ולא הוי משנה ממטבע שטבעו חכמים, אבל לכתחילה אין לאומרו, שאין לו יסוד ושורש. [חזו״ע שם עמ׳ סב].

ב יש נשים שנהגו לברך גם שהחיינו בשעת ההדלקה, אבל הנכון הוא שלא לברך שהחיינו בעת ההדלקה, אלא יכוונו לצאת ידי חובה בברכת שהחיינו כששומעות ברכת שהחיינו בשעת הקידוש.[שו״ת יחוה דעת ח״ג (סי׳ לד), ובחזון עובדיה פסח (הלכות ערב פסח שחל בשבת סע׳ טז).].

ג מה שנהגו לומר בקידוש שחרית של ראש השנה פסוק ״וביום שמחתכם״ וכו׳, אין צריך להקפיד לאמרו בטעמי המקרא, ואין לחוש בזה משום הזכרת ראש חודש. [ילקוט יוסף מועדים עמוד כט].

ד מנהג ישראל לאכול בשתי הלילות של ראש השנה מיני פירות וירקות שיש בהם רמז לסימן טוב לכל ימות השנה, משום דסימנא מילתא היא. וכמו שאמרו בגמרא (הוריות יב. וכריתות ו.), ומביאים רוביא[הלשון ערבי לוביא], וקרא [ולעת], כרתי, סילקא [חרז], ותמרים. והוסיפו עליהם מנהגים לאכול ריפותם, ותפוח מרוקח בדבש, וראש כבש. [ילקו״י מועדים עמוד סט, הלכות שלם סי״ב עמוד רכו. חזון עובדיה ימים נוראים עמוד צג].

ה נכון לנהוג לברך על פירות אלה לאחר נטילת ידים וברכת המוציא, ואכילת כזית פת, או לאחר ברכת המזון, כדי שלא יכנס בספק על ברכה אחרונה שלהם. וכשאוכלים בתוך הסעודה אין לברך האדמה על שום תבשיל של לוביא או קרא ושאר מיני ירקות מבושלים, אפילו אוכלם בלי פת. שהרי דרך ללפת את הפת בתבשילי ירקות. ואם נוהגים בזה קודם נטילת ידים, לאחר הקידוש מיד, יברך בורא פרי האדמה על הקרא והלוביא, ובברכתו פטר כל ברכות האדמה שלפניו. [ילקוט יוסף מועדים עמוד ל. שו״ת יחוה דעת חלק א׳ סי׳ פב. חזון עובדיה ימים נוראים עמוד צג, וצז].

ו מכיון שבכלל הדברים שאוכלים לאכול בליל ראש השנה ישנם גם תמרים, שהם המובחרים שבשבעת המינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל, והם קודמים לברכה לרימונים ולשאר הפירות, לכן להם משפט הבכורה, ויקח תמרה, ויברך עליה בורא פרי העץ, ויאכלנה. ואם התמרים הם פרי חדש אצלו, יברך גם ברכת שהחיינו, ואחר כך יקח תמרה אחרת ויאמר: יהי רצון מלפניך וכו׳ שיתמו אויבינו ושונאינו וכל מבקשי רעתינו. ויאכל מהתמר.

ז בברכת בורא פרי העץ על התמרה יכוין לפטור כל פרי העץ שעל השלחן שיאכל אחר כך. וכשיאכל אחר כך מהרמונים והתפוח, יאמר עליהם רק נוסח היהי רצון. וכן בברכת שהחיינו שבירך על התמרים פטר כל מיני פירות חדשים שלפניו מברכת שהחיינו. ולכן לא יניח לפניו בעת הקידוש את הפירות החדשים, ואם הם לפניו יתכוין בפירוש שלא לפוטרם, וגם יעשה מעשה ויכסם במפה, ובזה יוכל לברך עליהם שהחיינו. [חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד צג]

ח יש נוהגים לומר תחלה היהי רצון ואחר כך ברכת הנהנין על הפרי וטועמים. אבל מנהגינו כנזכר, לברך תחלה ברכת הנהנין ורק לאחר הטעימה אומרים את היהי רצון. [שם]

ט רשאי כל אחד ואחד מבני הבית לברך בעצמו ברכת פרי העץ וברכת שהחיינו, ואינו חייב לצאת ידי חובה דוקא בברכתו של בעל הבית, ואפילו לאחר ששמע הברכה מבעל הבית, וענה אחריו אמן, ואין בזה משום ברכה שאינה צריכה. ומיהו יכולים כל בני הבית לשמוע הברכה והיהי רצון מגדול הבית ולצאת ידי חובתם.[ילקו"י מועדים שם. חזו"ע שם עמ' צח].

י השומע מחברו שאומר יהי רצון נכון שיענה אחריו אמן. [ילקו"י מועדים עמוד ל. חזון עובדיה על פסח מהדו"ק עמוד רפח].

יא כשאוכל מהרמונים אומר: "יהי רצון וכו' שנהיה מלאים מצות כרמון". ועל התפוח בדבש אומר: "שתתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה". ועל הרוביא אומר: יהי רצון שירבו זכיותינו, ויש מוסיפים "ותלבבנו". וכשאוכל קרא אומר: יהי רצון שיקרע רוע גזר דיננו ויקראו לפניך זכיותינו. וכשלוקח הכרתי בידו יאמר: יהי רצון שיכרתו אויבינו ושונאינו וכל מבקשי רעתנו. ואין צריך לאוכלו, כי אין רגילים לאכול דברים חריפים וחמוצים בר"ה. [ילקו"י שם. חזו"ע עמוד צז. והוא כרימון שמסיר הקליפה ויוצאים הגרעינים, כך ע"י התשובה חוזרים המצוות מהקליפות].

יב אחר כך יקח ראש כבש או ראש איל בידו ויאמר "יהי רצון שנהיה לראש ולא לזנב וזה זכר לאילו של יצחק אבינו ע"ה בן אברהם אבינו עליו השלום". ואם לא מצא ראש כבש חלק בית יוסף, יקח ראש עוף, ויאמר: "יהי רצון שנהיה לראש ולא לזנב" [ולא יותר]. ויוכל להביא בשר כבש עמו, ויוסיף: וזה זכר לאילו של יצחק וכו'. [ילקו"י מועדים עמוד לא. חזון עובדיה ימים נוראים עמוד צז-צט. וכ"כ בספר זכרי כהונה ח"ב מערכת ר' אות ב']

יג יש נמנעים מלאכול דג בראש השנה, משום שמצינו במקרא (נחמיה יג, טז) שכתוב בו דאג, והוי לשון דאגה. ואדרבה יש שנוהגים להקפיד להביא דגים בראש השנה על השלחן, ואומרים עליו, יהי רצון שנפרה ונרבה כדגים. ובפרט כשחל בשבת. וכ"כ הרד"א.

יד יש נוהגים לאכול קישואים בליל ראש השנה. ואף אם בישלו אותם בקדרה חלבית [נקיה] מותר לאוכלם בסעודה בשרית, משום שהחלב נתן טעם בקדרה, והקדרה נתנה טעם בקישואים, ועדיין הוא היתר. [ילקו"י מועדים עמוד לא. ודלא כמ"ש במועד לכל חי סי' יב, יח].

טו יש שאין אוכלים ענבים בראש השנה, וטעמם על פי הסוד. ודוקא ענבים שחורים, אבל ענבים לבנים המנהג לאוכלן בראש השנה. ויש נוהגים לאכול ריאה בראש השנה. [ילקו"י מועדים עמ' לב. וכן נהג מהר"ח פלאג'י לאכול ריאה. ע' במועד לכל חי סי' יב אות כה, מלשון מאיר עינים]

טז אם חל ליל טבילת אשתו בליל ראש השנה, אסור לדחות את הטבילה לאחר ראש השנה, אלא ינהג בקדושה ובטהרה. והנוהג לטבול בערב ראש השנה, וחל ליל טבילת אשתו בליל ראש השנה, חייב לקיים עונתו, ויחזור ויטבול בשחרית, ואפילו במים חמים שהוחמו מאתמול. [ילקו"י מועדים עמוד לב, חזו"ע ימים נוראים עמוד סא. מועד לכל חי סי' יב אות כז]

יז יש נוהגים שלא לאכול מאכלים חריפים או חמוצים, אלא רק דברים מתוקים, לסימן טוב, שתהיה כל השנה טובה ומתוקה. [ספר תשובות רב נטרונאי גאון, עמ' שו].

יח יש נוהגים להביא בליל ראש השנה אתרוג על השלחן, ולומר לפני אכילתו יהי רצון שנהיה הדורים במצוות. ויש שמביאים אותו כשהוא מרוקח בדבש. והנוהגים כן יש להם על מה שיסמוכו.[ודלא כמ"ש ע"ז בספר יפה ללב בקונטרס יושר לבב סי' רכה].

יט מנהג נכון לאכול בראש השנה דברים שמנים [בשר שמן], ודברים מתוקים וטעימים לחיך, וככתוב בנחמיה: לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו, כי קדוש היום לאדוננו, ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם. [ילקו"י שם. חזו"ע ימים נוראים עמ' ק].

כ אין להביא עצמו לידי בכיה ממש בתפלותיו, וכמבואר לעיל, שיום טוב של ראש השנה יש בו מצות שמחת יום טוב. וישמח ויבטח בהשי"ת שברוב חסדו וחמלתו יכתבהו עם בני ביתו בספר החיים והשלום, וכמו שאמרו בירושלמי (פ"ק דר"ה) ומי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו, אלו ישראל שיודעים שהן נידונים בראש השנה, והם לובשים ומתעטפים לבנים ומגלחים שערם, ואוכלים ושותים ושמחים. ויודעים שהקב"ה עושה להם נסים, וכותב אותם בספר החיים והשלום.[ילקו"י מועדים עמ' לב. שו"ת יביע אומר ח"י תאר"ח סי' מד].

כא יתאמץ בכל כחו לשלוט ביצרו לבל יבוא לידי כעס והקפדה בתוך ביתו ביחוד בלילי ראש השנה ויומיהם. וטוב ארך אפים מגבור, ומושל ברוחו מלוכד עיר. ונכון ללמוד משניות מסכת ראש השנה בסעודת ראש השנה, כי דבר בעתו מה טוב. [ילקו"י מועדים עמ' לב].

כב ראש השנה שחל להיות בשבת, יש מתירים לקרוא פרקי משניות של מסכת ראש השנה לאור הנר, ולא חיישינן שמא יטה, שאימת יום הדין עליהם. ויש שנראה מדבריהם להחמיר. [וראה לעיל סימן רעה]. ומיהו בזמנינו שיש אור החשמל, אין איסור זה נוהג כלל בכל שבתות השנה, ומותר לקרות לאור הנר. ומיהו לאור החשמל אין איסור בקריאה לאור הנר בשבת. וגם במנורת חשמל שאפשר להגביר את מדת האור אין לגזור שמא יטה, ומותר ללמוד לאורם בשבת. ומכל מקום נכון שיכתוב מערב שבת על פיסת נייר "שבת" ויניחנו סמוך לכפתור החשמל. [ילקו"י מועדים עמ' לב, יביע אומר ח"א סי' טז. וח"ז סי' לו. יחוה דעת ח"ג סי' כ. חזו"ע ימים נוראים עמ' צב]

סימן תקפד – סדר קריאת התורה

א אין אומרים הלל בראש השנה, ויום הכפורים. לפי שהם ימים נוראים, ויראה ופחד ונועדו לתשובה, ולא ימי שמחה יתרה. אבל אין צריך לדלג ההלל כשקורא פרקים אלה בדרך קריאתו בתהלים. [ילקו"י מועדים עמ' לה. חזו"ע ימים נוראים עמ' קח. ע"פ הרמב"ם הל' חנוכה פ"ג ה"ו.]

ב יש להזהר בעת מכירת המצוות, פתיחת ההיכל, הקמת ספר תורה, והעליות, שלא ישיח שיחה בטלה. וטוב שיעיין באיזה ספר בשעת המכירות. ומן הראוי שהגבאים האחראים, לא יאריכו להכביד על הצבור במכירת המצוות בזמן ממושך ביום הקדוש הזה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד כח].

ג מותר למכור העליות בשבת וחג, ואין בזה משום איסור מקח וממכר, וכן מותר לערוך מגביות בימים הנוראים, ובשאר שבתות, לטובת מוסדות תורה וישיבות קדושות, שהכל לצורך מצוה הם.[ילקוט יוסף על המועדים עמוד כח. יחוה דעת חלק ב' סימן מא].

ד בעת פתיחת ההיכל יש שנהגו לומר י"ג מדות בטעמי המקרא ג' פעמים, ויש מפקפקים על זה שאין לומר י"ג מדות ביו"ט. ושב ואל תעשה עדיף. אבל ביום הכפורים אומרים בפתיחת ההיכל שלש עשרה מדות שלש פעמים. [ילקו"י מועדים עמ' כט. חזו"ע ימים נוראים עמ' קט].

ה ביום הראשון של ראש השנה קוראים בתורה בפרשת וירא, וה' פקד את שרה, (עד ויהי אחר הדברים האלה). ומפטירין בפרשת פינחס, ובחדש השביעי באחד לחדש, וההפטרה בשמואל א, ויהי איש אחד מן הרמתים, בענין פקידתה של חנה, עד וירם קרן משיחו. כי שתיהן שרה וחנה נפקדו בראש השנה. כדאיתא בראש השנה (י:). ובשעת פתיחת ההיכל יאמרו יהי ה' אלהינו עמנו, ובשבת מתחילים אתה הראת לדעת, וכן יאמרו ברוך שמיה, וי"ב פעמים לעולם ה' דברך נצב בשמים, עם יהי רצון שמיוחד לר"ה. [יביע"א ח"ה סי' ו אות ב-ד].

ו ביום השני של ראש השנה קוראים בתורה בפרשת וירא, ענין עקדת יצחק. והמפטיר קורא בפרשת פינחס, ובחודש השביעי באחד לחודש. ומפטיר בירמיה (לא, א) מצא חן במדבר, עד הבן יקיר לי אפרים.

ז חובת היום בכל יום טוב חמשה גברי הקוראים בתורה, ואם חל בשבת שבעה גברי, ומותר להוסיף ביום טוב כמה עולים נוספים. אך לא ירבו יותר מדאי משום טורח צבור. [חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד קי].

ח נכון מאד שכל אדם ירא ה' ישתדל שתהיה לו עליה לספר תורה באחד מן הימים הנוראים, ואף במקומות שנוהגים למכור המצות, יקנה בדמים יקרים עליה לס"ת. ובפרט בבתי הכנסת שנוהגים להעביר מרבית כספי התרומות לישיבות קדושות, שעליהם נאמר, עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר. [חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד קיא]

ט נוהגים שהשליח צבור והתוקע עולים לספר תורה בימים הנוראים, ואף על פי שאין חובה בזה, מכיון שמקבלים שכר על כך, מכל מקום מהיות טוב שיעלו לספר תורה בכלל העולים הנוספים. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד כט, חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד קיא]

י אסור לסעוד סעודת קבע של אכילת פת יותר מכביצה [כ-50 גרם], לפני תקיעת שופר, ולפני תפלת מוסף, אבל טעימה, כגון טעימה של פירות, מותרת ללא כל הגבלה של שיעור. וכן אכילת פת [אפילו בנטילת ידים וברכת המוציא וברכת המזון], פחות מכביצה. וגם השליח צבור והתוקע רשאים לנהוג כן. [ילקוט יוסף מועדים עמוד נכ].

יא תוקע שמוכרח לאכול לפני שיתקע בשופר, יש מי שכתב שחייב לקדש על הכוס לפני שיאכל. ויש אומרים שלא חלה חובת קידוש אלא לאחר תפלת מוסף, ולמעשה עדיף שיקדש על היין קודם שיאכל, ויטעם כמלא לוגמיו בלבד, ויחזור ויקדש על היין אחר תפלת מוסף, לפני שיסעוד בביתו. ומה שיש נוהגים שכל הצבור מקדשים ואוכלים לפני תקיעות שופר. אין מנהג זה עולה יפה, ומנהג הספרדים שלא טועמים כלל, קודם התקיעות, עד סיום כל התפלה כולה. [חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד קיא].

יב אחר קריאת התורה אומר המפטיר קדיש, ואם שכח המפטיר לומר קדיש אחר קריאת התורה, והתחיל בברכות ההפטרה, ובשמעו שהקהל גוערים בו לומר קדיש, התבלבל ואמר קדיש בין ברכות ההפטרה להפטרה, יש אומרים שצריך לחזור ולברך שוב את ברכות ההפטרה. ויש אומרים שכל שהפסיק בדברים שבקדושה בדיעבד אינו הפסק. [ילקו"י מועדים עמ' כט. ולא דמי למ"ש המאירי, הובא בילקו"י הלכות תפילין סי' כה הערה נח, דהתם בהפסק שבח. ועיין בשארית יוסף ח"ג, ע"פ יביע אומר ח"ח סי' כ'. אך עיין בהליכות עולם עמ' שמד דמבואר דבדיעבד לא הוי הפסק].

יג אחר ההפטרה אומרים הפיוט עת שערי רצון, להזכיר עקידתו של יצחק אבינו.

יד אם יש ברית מילה בראש השנה, מלין בין קריאת התורה לתקיעת שופר. ויש שנהגו שאם המוהל הוא התוקע, אינו מקנח את פיו אחר המילה, ובפה מלוכלך בדם המילה הלח, תוקע בשופר, לערב מצות מילה בשופר. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד לה].

סימן תקצ – סדר התקיעות והלכותיהם

א מצות עשה מן התורה לשמוע תרועת השופר בראש השנה, שנאמר יום תרועה יהיה לכם. וכמה תקיעות חייב אדם לשמוע בראש השנה תשע תקיעות. תקיעה תרועה ותקיעה, ג׳ פעמים, ובסך הכל הם תשע תקיעות. לפי שנאמר תרועה בראש השנה וביובל שלש פעמים, יום ״תרועה״ יהיה לכם, זכרון ״תרועה״ מקרא קודש, והעברת שופר ״תרועה״ בחדש השביעי בעשור לחודש ביום הכפורים תעבירו שופר בכל ארצכם. וכל תרועה פשוטה לפניה ופשוטה לאחריה. ומפי השמועה למדו שכל תרועות של חודש השביעי אחד הן, בין בראש השנה בין ביום הכפורים של יובל, תשע תקיעות תוקעין בכל אחד משניהן. תקיעה תרועה ותקיעה, תקיעה ותרועה ותקיעה, תקיעה ותרועה ותקיעה. תרועה זו האמורה בתורה נסתפק לנו בה ספק לפי אורך השנים ורוב הגלות, ואין אנו יודעים היאך היא, אם היא היללה שמיללין הנשים ביניהן בעת שמייבבין, והם קולות קצרים ביותר דהיינו תרועה. או האנחה כדרך שיאנח האדם פעם אחר פעם כשידאג לבו מדבר גדול, והם קולות כבדים, דהיינו שברים. או שניהם כאחד האנחה והיללה שדרכה לבא אחריה הן הנקראין תרועה. שכך דרך הדואג מתאנח תחלה ואחר כך מיילל, לכך אנו עושים הכל. היללה היא שאנו קוראים תרועה, והאנחה זו אחר זו היא שאנו קוראים אותה שלשה שברים. נמצא סדר התקיעות כך הוא, מברך ותוקע תקיעה ולאחריה שלשה שברים ואחריה תרועה ואחריה תקיעה, [תשר״ת]. וחוזר כסדר זה שלש פעמים. ותוקע תקיעה ואחריה שלשה שברים ואחריה תקיעה [תש״ת], וחוזר כסדר זה שלש פעמים. ותוקע תקיעה ואחריה תרועה ואחריה תקיעה [תר״ת], וחתור כסדר הזה שלש פעמים. נמצא מנין התקיעות שלשים קול כדי להסתלק מן הספק. [והכו לדבר, יום תרועה יהיה לכם. יהיה בניסטריא שלשים]. [ילקו״י מועדים, תורש שים נתיאש עמ׳ קלב]

ב יתפללו הצבור בלחש תפלת המוספין תשע ברכות, מלכיות, זכרונות, ושופרות, וגם השליח צבור יתפלל עמהם בלחש. ומנהגינו לתקוע גם בתפלת הלחש של מוסף, ואמרו חז״ל, מפני מה תוקעים ומריעים כשהם יושבים וחוזרים ותוקעים כשהם עומדים, כדי לערבב השטן. ופירש רש״י, לערבב השטן שלא ישטין על ישראל שכאשר ישמע שישראל מחבבים המצות מסתתמים דבריו. וכתבו הראשונים על פי הירושלמי, שיש לתקוע שלשים קול מיושב, ואחר כך שלשים קול בתפלת לחש של מוסף, תשר״ת תש״ת תר״ת למלכיות, וכן לזכרונות, וכן לשופרות. וחוזר התוקע כסדר הזה בחזרה שלשים קול, ובקדיש תתקבל שאחר התפלה עשרה קולות, ובסך הכל הם מאה קולות. וכן מנהגינו. ואף על פי שדעת מרן השלחן ערוך שאין לתקוע בתפלת הלחש של מוסף, מנהגינו בזה כדברי החולקים. ומכל מקום הנוהגים שלא לתקוע בתפלת מוסף בלחש, אלא רק בחזרת השליח צבור, ומשלימים מאה קולות לאחר התפלה, יש להם על מה שיסמוכו. ולכן אין רשות לבטל מנהגם. ורק אם כל הקהל יביעו רצונם בלב שלם לשנות ממנהגם, ולהתחיל לתקוע גם בלחש שלשים קול, וכדברי האר״י והמקובלים, שפיר דמי לעשות כן ותבוא עליהם ברכה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד נג. שו״ת יחוה דעת חלק ב׳ סימן עה. ושו״ת יחוה דעת חלק ה׳ סימן ז׳. וחלק ו׳ סימן לז].

ג מי שמתפלל בלחש ולא הספיק להגיע לסוף הברכה, ומרגיש שהתוקע מתכוין לתקוע, יפסיק עד שיגמור התקיעות, ואחר כך ימשיך. ומי שממהר בתפלתו ימתין בסיום הברכה עד שישמע התקיעות.[ילקוט יוסף על המועדים עמוד נג].

ד צריך להזהיר את הקהל שיעמדו בתקיעות של החזרה, כמבואר לעיל, אבל בתקיעות שאחר התפלה אין צריך לעמוד. וכן אם טעה בהן אין מחזירין אותו. [ילקו״י מועדים עמוד נג].

ה המנהג בארץ ישראל בתקיעות דמעומד, לתקוע תשר״ת תש״ת תר״ת למלכיות, וכן לזכרונות וכן לשופרות. ואף שמרן הש״ע (סי׳ תקצב ס״א) כתב שנוהגים לתקוע למלכיות תשר״ת ג׳ פעמים, ולזכרונות תש״ת ג׳ פעמים, ולשופרות תר״ת ג׳ פעמים. (וכן מנהגם של בני בבל), כבר נשתנה המנהג למעליותא. ואין לשנות. [ילקו״י מועדים עמוד נד. יבי״א ח״א סי׳ לו אות יז].

ו יחיד שלא תקע, ורוצה שיתקעו לו בשעה שמתפלל מוסף בלחש, על ידי שירמז לתוקע לתקוע, לא יפסיק, וכל שכן שאינו רשאי לתקוע בעצמו באמצע התפלה. ודי לו ששומע לפני התפלה או לאחריה, שלשים קולות, כי לא תקנו לשמוע תקיעות בתפלת מוסף אלא בצבור. ונכון שיתקעו ליחיד לפני שיתפלל תפלת מוסף. [ילקוט יוסף מועדים עמוד נד].

ז שיעור תרועה תשעה טרומיטין, דהיינו תשעה כוחות כל שהוא, שיעור שברים, כל שבר לא פחות משלשה טרומיטין, ואין להאריך בשבר כדי תשעה טרומיטין ומעלה שיצא מכלל שבר והגיע לכלל תקיעה. ושיעור תקיעה של תשר״ת שמונה עשר טרומיטין, כשיעור השברים ותרועה ביחד. אבל תקיעה של תש״ת או תר״ת דיה בתשעה טרומיטין. ואם האריך בתקיעה או בתרועה יותר מהשיעור הנ״ל, אין בכך כלום. וכן אם עשה עוד שברים נוספים נוסף על שלשה השברים, יצא. ובלבד שלא יעשה בסדר תש״ת שבר קטן [פחות משלשה טרומיטין] בסוף השברים, כמו שמצוי אצל איזה תוקעים, שהוא הפסק בין השברים לפשוטה שלאחריה. וכן בסוף התרועה יש להזהר שלא להאריך באחרונה עד שיעור שבר לסימן שכלתה התרועה, כמו שעושים איזה תוקעים, שגם זה נחשב להפסק בין התרועה לפשוטה שלאחריה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד נה].

ח יש נזהרים בתקיעה לעשות קול פשוט ללא כל תנועה מסיימת בסוף התקיעה, אבל מנהגינו פשוט שלא לחוש לזה, שכיון שהכל קול אחד בלי שום הפסק, הרי היא חשובה פשוטה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד נה].

ט שלשת השברים צריך לעשותן בנשימה אחת ואין לנשום בינתים, וכן הוא הדין בתרועה. ואף בדיעבד אם נשם בינתים לא יצא. אבל שלשת השברים והתרועה של סדר תשר"ת, יש אומרים שאין צריך לעשותם יחד בנשימה אחת, ויש חולקים וסוברים שצריך לעשותם בנשימה אחת. וירא שמים יוצא ידי כולם, ובתקיעות דמיושב יעשה אותם בנשימה אחת, ובתקיעות דמעומד בב' נשימות. ומכל מקום אם היה התוקע קצר נשימה ועשאן כולן בב' נשימות יצא. [ילקוט יוסף מועדים עמוד נה].

סימן תקצא – סדר תפלת מוסף בראש השנה

א במוסף של ראש השנה, בין ביום הראשון ובין ביום השני של ראש השנה, ואפילו אם חל בימי החול, צריך לומר את "מוספי" יום הזכרון, כדי לכלול הקרבנות והשעיר של ראש חודש שהיה קרב בראש השנה, כדאיתא בתוספתא (ריש פ"ק דשבועות). [וכן מבואר בתוספות ר"ה ח: ד"ה שהחדש]. ואם טעה ואמר "מוסף" יצא. ודוקא אם חתם, אבל כל שלא חתם חוזר ומתקן ואומר מוספי. [ילקוט יוסף מועדים עמוד נו. ובחזון עובדיה ימים נוראים עמוד קמד].

ב ברכות תפלת המוספין של ר"ה, מלכיות, זכרונות, ושופרות, מעכבות זו את זו, שאם אינו יכול לומר את כולן, אינו רשאי לומר מה שיודע מהן, אלא לא יאמר כלום. ובגמרא ראש השנה (לד:) אמרו: "אמר הקב"ה, בני, אמרו לפני בראש השנה מלכיות זכרונות ושופרות, מלכיות כדי שתמליכוני עליכם, זכרונות, כדי שיעלה זכרונכם לפני לטובה, ובמה בשופר".

ג צריך לומר במוסף "ועקדת יצחק היום לזרעו תזכור" ויש נוהגים לומר לזרע יעקב, אך האומר כן הוי בכלל משנה ממטבע ברכות. [ילקו"י מועדים עמ' נו. חזון עובדיה ימים נוראים עמ' קעו].

ד אם חל ראש השנה בשבת, ושכח להזכיר שבת בכלל, ואמר "את מוסף יום הזכרון הזה", ונזכר אחר שחתם "מקדש השבת וישראל ויום הזכרון", יצא בדיעבד. ובשבת יחתום שומע קול תרועת עמו ישראל ברחמים, ולא יאמר "היום". [ילקוט יוסף מועדים עמ' נו].

ה המנהג הפשוט בכל בני ספרד, בכל אתר ואתר, שלא להזכיר כלל במוסף של ראש השנה פסוקי הקרבנות, הן של ראש חודש, הן של ראש השנה, וגם שלא לומר מלבד עולת החודש וכו'. [כן כתב רבינו ירוחם (דף מז), וכתב, שאין לנו לשנות ממנהג אבותינו. וע' בב"י סי' תקצא].

ו מנהגינו להשלים פסוקי שופרות בפסוק "וביום שמחתכם" אף על פי שלא מזכיר בו שופר אלא חצוצרות. [ילקוט יוסף מועדים עמוד נז].

ז נשים יכולות להתפלל מוסף של ראש השנה, היות ויש בו הרבה פסוקים של רחמים ותחנונים. ויש אומרים שאף חייבות להתפלל מוסף. ובשאר שבתות השנה נשים פטורות מתפלת מוסף, ומכל מקום אם מתפללות מוסף אין למחות בידן. [ילקוט יוסף מועדים עמוד נז. ילקוט יוסף תפלה כרך א' סימן קז. וילקוט יוסף חלק א' מהדורת תשמ"ה עמוד קפז. יביע אומר ח"ב סימן ד' אות ד'].

ח כשאומר השליח צבור קדיש תתקבל שאחרי תפלת מוסף, קודם תענו ותעתרו, התוקע צריך לתקוע עשרה קולות, תשר"ת תש"ת תר"ת, כדי להשלים מאה תקיעות, שהם: שלשים קולות דמיושב, שלשים קולות בתפלת הלחש של מוסף, ושלשים קולות בתפלת חזרת הש"צ, ועשרה קולות שבקדיש תתקבל, בסך הכל מאה קולות. [ילקו"י מועדים עמוד נז].

ט אין להפסיק בשיחה בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד, כי עיקר המצוה לדעת הרבה פוסקים היא בתקיעות דמעומד, והברכה מכוונת אליהם. ודבר זה שוה בין לתוקע בין לצבור השומעים. ואם עבר ושח אינו חוזר ומברך. ומכל מקום מותר לדבר לצורך עניני התפלה והתקיעות, תיכף לאחר תקיעות דמיושב. ולכן מותר לתוקע ולקהל לומר פיוט"ה' שמעתי שמעך יראתי", בין תפלת לחש לחזרה של תפלת המוספין. אך יש שנמנעין לאומרו מפני טורח צבור. ומיהו לשאול מפני היראה ולהשיב מפני הכבוד, מותר בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד. [ילקוט יוסף מועדים עמוד נז].

סימן תקצו – תרועה גדולה בסוף התפלה

א כשמסיים השליח צבור עלינו לשבח שבסוף התפלה, תוקעים תרועה גדולה, לערבב השטן שלא יקטרג על שהולכים לאכול ולשתות כאילו אינם יראים מאימת יום הדין. [ילקוט יוסף מועדים עמוד נז].

ב אחר התפלה וסיום כל התקיעות כולל התרועה הגדולה, אסור לתקוע שלא לצורך שום קול, מאחר שכבר יצא ידי חובה, והתקיעה שבות ולא הותרה אלא לצורך מצוה. ורק אם היה ספק בתקיעות המצוה, אם עלו כהוגן או לאו, מותר לחזור ולתקוע לצאת מידי ספק. [שו"ת יביע אומר ח"ט חאו"ח סי' נב. ע"פ מ"ש הרא"ש (פ"ד דר"ה סי' יא) בשם הראב"ן. והעיטור דף קכ]. ועל כל פנים אין למחות ביד הנוהגים להקל. [מאור ישראל ראש השנה כט:].

ג מי שיש לו ספק ממש אם התקיעות היו כהלכה, או שקיצר בהם התוקע שלא כדין, חוזר לתקוע שלשים קול, לצאת מן הספק, אבל לא יברך, שספק ברכות להקל.

ד קטן פחות מגיל בר מצוה, שהגיע לחינוך, מותר ליתן לו לתקוע ולהתלמד, ואין בזה איסור כלל.[ילקוט יוסף מועדים עמוד נח].

סימן תקפה – הלכות ברכת השופר

א מצות עשה מן התורה לשמוע קול השופר בראש השנה, שנאמר יום תרועה יהיה לכם, וקודם שיתקע בשופר מברך בא״י אמ״ה אקב״ו ל״שמוע״ קול שופר. שעיקר המצוה בשמיעה ולא רק בתקיעה. שאם תקע ולא שמע קול שופר לא יצא ידי חובה. ומכל מקום בדיעבד שבירך אקב״ו לתקוע בשופר, או ״על תקיעת שופר״, יצא. [ילקו״י מועדים עמוד לו].

ב בשעת הברכות כל הצבור עומד על רגליו, ומיד אחר הברכות הקהל יושב, והתוקע ישאר עומד על עומדו, ויתקע מעומד. ובדיעבד אם תקע מיושב יצא. וימתין מעט עד שכל הצבור ישבו ויוכלו לשמוע התקיעות. [ילקוט יוסף מועדים עמוד לו].

ג יחיד שהיה אנוס ולא התפלל עם הצבור, ובא התוקע לביתו לתקוע לו ולהוציאו ידי חובתו, צריך לעמוד בשעה ששומע התקיעות. [שו״ת הרדב״ז ח״ד סי׳ כה].

ד בתקיעות שלפני תפלת מוסף הצבור רשאי לשבת, ורק התוקע צריך לעמוד. ויש להזהיר את הקהל שיעמדו בעת התקיעות שבחזרת תפלת מוסף, שהם עיקר התקיעות דמעומד.

ה המנהג לתקוע על הבימה שהספר תורה מונח עליה, אחר שקראו בו הקריאה של חובת היום, כדי להזכיר זכות קבלת התורה ומעמד הר סיני, שנאמר שם, ויהי קול השופר הולך וחזק מאד. ורק אחר סיום התקיעות דמיושב ואמירת פסוקי אשרי העם יודעי תרועה, ואשרי, מחזירים הספר תורה להיכל. [ילקו״י מועדים עמ׳ לו, חזו״ע ימים נוראים עמ׳ קכב, קמ]

ו ביום הראשון של ראש השנה לאחר ברכת לשמוע קול שופר יוסיף התוקע לברך שהחיינו. וגם בבואו אחר כך להוציא אחרים ידי חובתם, יברך להם שתי הברכות לשמוע קול שופר ושהחיינו. [ילקו״י מועדים עמ׳ לו. חזו״ע ימים נוראים עמו׳ קטז. וע׳ בש״ע סימן רעג דאע״פ שיצא מוציא, והוא שאין יודעים לברך בעצמם. ודעת הפר״ח דבכל גווני אמרי׳ הכי. ובשעה״צ סי׳ תקפה ס״ק טו כתב בשם מטה אפרים, דאם השומעים עשרה, אף אם יודעים לברך בעצמם אחד מברך, שלא לחלק בין צבור לצבור, דסתם צבור נמצאים בו אנשים שאינם בקיאים בטיב ברכות. ע״ש. ולפ״ז אתי שפיר מאי דחזינן שחוזרים לתקוע שוב, והתוקע חוזר ומברך. וע׳ בשבת כרך א׳ עמו׳ תנח הערה טז].

ז כשחל יום טוב ראשון בשבת, כשתוקעים בשופר ביום השני של ראש השנה מברכים לשמוע קול שופר ושהחיינו. [ילקו״י מועדים עמוד מח, ועמוד לו, חזון עובדיה ימים נוראים עמ׳ קיב, קטז]

ח תוקע ספרדי אין לו לברך שהחיינו על התקיעה ביום ב׳ דראש השנה לאשכנזים. ולכן אחד מהקהל יברך את ברכת שהחיינו, והתוקע יתקע. ובדיעבד אם התוקע בירך שהחיינו, הצבור יצאו ידי חובת הברכה. [ילקו״י מועדים עמוד לו. יביע אומר חלק א׳ סימן כט אות יא].

ט אדם שנאנס ולא בא לבית הכנסת ביום ראש השנה, או מי שהוא חולה ונפל למשכב, יש להתאמץ במאד להביא לו לביתו תוקע שיתקע לו להוציאו ידי חובה. ולכתחלה יברך השומע, ורק אם אינו יודע לברך היטב, יברך התוקע בשבילו, גם אם הוא כבר יצא ידי חובה. ואם שכח לברך ונזכר בין תשר״ת לתש״ת, אין לו לברך שם, דשמא יצא י״ח בתשר״ת. וכן מי ששח שיחה בטלה בין תשר״ת לתש״ת, בדיעבד אינו חוזר לברך, אף שיש ספק שמא לא יצא ידי חובתו. [ילקו״י מועדים עמוד לו. יביע אומר ח״א סימן לו אות יז.].

י מותר מעיקר הדין לתקוע לשם מצוה בשופר בלי ברכה, במקום מטונף וכדומה, כמו מי שנמצא בבית האסורים, או באופן שבאמצע התקיעות נעשה ריח רע, מותר להמשיך ולתקוע, שבמעשה המצוה אין צריך להקפיד להיות במקום נקי. וכל זה כשאין לו אפשרות אחרת לתקוע במקום שאין בו ריח רע כלל. [ילקו״י מועדים עמוד לז, יביע אומר חלק ו׳ חיו״ד סימן כט אות ד׳. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד קמה].

יא המסופק אם שמע קול שופר או לא, חוזר ותוקע ואינו מברך. [ילקו״י מועדים עמוד לז הערה ז. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד קסא].

יב תוקע לרבים שהוצרך לתקוע לחולה קודם שיתקע לרבים, יש אומרים שיוכל לתקוע לו על ידי שיכוין בפירוש שאינו רוצה לצאת ידי חובתו בתקיעות אלו, ואחר כך יוכל לתקוע להוציא ידי חובה את הרבים. וטוב שיתקע ליחיד אחר התקיעות לרבים. [ילקו״י מועדים עמ׳ לח. שו״ת יביע אומר חלק ג׳ חאו״ח סימן לב אות ב].

יג מי שהיה עומד בבין הפרקים של ברכות קריאת שמע, והצבור סיימו תפלתם שבחודש אלול, ורוצים שיתקע להם בשופר [לפי מנהג האשכנזים], כי אין איש אחר שיודע לתקוע, אין הצבור צריך להמתין לו עד שיגמור תפלתו, ומותר לו להפסיק כדי לתקוע להם. [חזו״ע שם].

יד מי שבירך על השופר והתחיל לתקוע בו, ואחר כך השופר נפסל, אינו צריך לחזור ולברך, ויתקע שאר התקיעות בשופר כשר. ואף אם היה סבור שהשופר כשר, ונמצא שהוא פסול, אין צריך לחזור ולברך, אלא יחזור לתקוע את כל התקיעות בשופר כשר בלי ברכה, שאין התקיעות נחשבות להפסק בין הברכה לתקיעות בשופר הכשר. [ילקו״י שם עמ׳ לח].

טו מי שבא לבית הכנסת אחר שכבר בירך התוקע על השופר, ושמע התקיעות כולן, הדבר ברור שאף על פי שלא שמע הברכות, יצא ידי חובה. ויש אומרים שרשאילברך אחר התקיעות משום תקיעות דמעומד. [ילקו״י מועדים עמוד לט. וראה שם בהערה י׳].

טז אסור לתוקע ולשומעים להפסיק בדיבור בין ברכות התקיעות לתקיעות, ואם סח בין הברכה לתקיעות צריך לחזור ולברך. אלא אם כן הפסיקו בענין הצריך לתקיעות, שאז אין צריך לחזור ולברך. (ולכתחלה לא ישיח אפילו בענין השופר והתקיעות). וכן אסור להפסיק בדיבור בין סדר תשר״ת לתש״ת, ובין תש״ת לתר״ת. ואיסור זה הוא בין לתוקע ובין לקהל השומעים. דורשי רשומות אמרו: ״הסכת ושמע״ ישראל, נוטריקון, הלל, ספר תורה, כהנים (ברכת כהנים), תפלה, וידוי, שופר, מגילה, עומר, שבכל אלו אסור להפסיק בדיבור. ואפילו בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד אין לדבר אלא בענין התפלות והתקיעות.

יז ומכל מקום אם נצרך לנקביו מותר לברך אשר יצר, כשהוא בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד. וכן מי שסיים תפלת מוסף בלחש, ורואה שעדיין יש להמתין זמן מה עד שהש״צ יתחיל בתפלת החזרה, רשאי להרהר בדברי תורה, ואע״פ שהוא עומד בין תקיעות דמיושב לתקיעות דמעומד, הרהור לאו כדיבור דמי, ולא חשיב הפסק. עד שיתחיל הש״צ תפלת החזרה. [שו״ת הר צבי ח״א (חאו״ח סי׳ מב). שו״ת יביע אומר ח״ב חאו״ח סימן ד׳ אות יג].

יח מי שבירך על תקיעות [דמיושב] ותקע ג׳ פעמים תשר״ת, ואחר כך לא יכל לתקוע, אסור לו לקרות ״ויהי נועם״ לתוך השופר לסגולה. וכל שכן שאסור לומר זאת בין הברכה לתקיעה, אלא ישתדלו להשיג תוקע אחר או שופר אחר. ואם אין אפשרות להשיג תוקע או שופר אחר, ולא היה יכול לתקוע אלא על ידי הפסק גדול להביא שופר אחר ממקום אחר, מותר לו לומר ״ויהי נועם״. [ילקוט יוסף מועדים עמוד לט, יביע אומר חלק א׳ סימן לו אות יז. ספר חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד קלה]

יט יש מקומות שנוהגים שאחד מהקהל עומד ליד התוקע, ומקריא לפניו סדר התקיעות כדי שלא יטעה. והמקריא צריך ליזהר שלא להקריא התקיעה הראשונה שאחר הברכה, משום חשש הפסק. וכן אין למקריא להקרות לתוקע בתפלת לחש במוסף, משום הפסק. [ילקוט יוסף מועדים עמוד מ

כ אסור לדבר בשעת התקיעות, ואפילו להשתעל או לפהק אסור, שמבלבל השומעים. והגדולים מוזהרים על הקטנים לבל יבלבלו את השומעים על ידי הילוכם אנה ואנה או שיחתם. ואין להביא קטנים יותר מדאי לבית הכנסת שמפריעים ומבלבלים כוונת הצבור. אבל קטנים שהגיעו לחינוך והם מיושבים בדעתם, מצוה להביאם לבית הכנסת לחנכם. [ילקוט יוסף מועדים עמוד מ].

כא אין להפסיק בין סדרי התקיעות לומר וידוי בין תשר״ת לתש״ת, ובין תש״ת לתר״ת, כי דבר זה לא נכון לפי ההלכה, שהואיל ואנו מסופקים שמא לא יצא בסדר הראשון, או גם בסדר השני, כי שמא תרועה שנאמרה בתורה היא היללה שנקראת גם כן בפינו ״תרועה״, ואם כן אין יוצאים ידי חובה עד שיתקע תר״ת, ואם יפסיק בוידוי לפני סדר תר״ת הרי הוא מפסיק בין ברכת לשמוע קול שופר לתחלת המצוה, והוה ליה חשש ברכה לבטלה, ולספק אם צריך לחזור ולברך שנית. לכן באמצע התקיעות מותר להרהר בלבו בוידוי בין סדר לסדר, אבל לא יאמר בפיו בלחש. ובתקיעות עצמם יכוין כל מחשבתו לצאת ידי חובת המצוה של שמיעת קול שופר, ותו לא מידי. [ילקוט יוסף מועדים עמוד מא. וביביע אומר חלק א׳ סימן לו. וח״ג סימן לב-לד. ויחוה דעת ח״א סימן נה. ובילקוט יוסף הנ״ל בהערה טו תשובה ע״ד האור לציון במה שכתב לחלוק בד״ז. ועיין עוד בילקו״י הנז׳, מהדורת תשס״ד עמוד תרלג. ובילקו״י על הלכות ציצית, מהדורת תשס״ד, סימן ח׳ הערה לא. ובהליכות עולם ח״ב עמוד רלט].

כב יש נוסחאות שכתוב בהם בנוסח ״יהי רצון״ שלפני תקיעת שופר ״ישוע שר הפנים״ ויש למחוק מלים אלו. [ילקוט יוסף מועדים עמוד מא. יביע אומר חלק א׳ סימן לו אות יח].

כג אם הזמן מצומצם והצבור עייף, אפשר לדלג כל הנוסח של יהי רצון שאומרים לפני תקיעת שופר. [ילקוט יוסף מועדים עמוד מא].

כד נהגו לכסות את השופר עד גמר הברכות שעל השופר, ובין התקיעות, דעבדינן זכר לזריזותו של אברהם אבינו ע״ה, שהצניע את יצחק בעת בניית המזבח, שלא יזרוק בו השטן מום. אבל בשעת הברכות צריך שיאחז את השופר בידו. ואם יוכל יאחוז את השופר כשהוא מכוסה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד מא. הליכות עולם חלק ב׳ עמוד רמב].

כה נכון שהתוקע יתקע בצד ימין של פיו. ומיהו אין זה מעכב לדינא, ואם יש תוקע הגון שאינו יודע לתקוע בצד ימין רק בשמאל, ולעומתו יש תוקע איש פשוט שיודע לתקוע בצד ימין, ההגון וירא שמים קודם. [ילקוט יוסף מועדים עמוד מא].

כו ראוי לכל תוקע שבא לזכות הרבים להוציאם ידי חובה לעבור בעיון על הלכות שופר וסדרי התקיעה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד מב].

כז מותר לשליח צבור לתקוע באמצע חזרת השליח צבור בתפלת מוסף, באופן שמובטח לו שחוזר לתפלתו, ואף אם יש שם תוקע אחר, רשאי השליח צבור לתקוע בעצמו. [שם].

סימן תקפו – דיני השופר של ראש השנה

א שופר של ראש השנה מצותו בשל איל כפוף, ובדיעבד כל השופרות, כגון של יעלים ועזים, כשרים. ומצוה בשופרות הכפופים יותר מהפשוטים, חוץ מקרן של פרה שהוא פסול בכל אופן. [חזון עובדיה על הימים הנוראים עמוד קמו]

ב שיעור השופר טפח. ויש מהדרים לתקוע בשופר שארכו שלשה טפחים, ונכון, שיש אומרים שצריך שהשופר יראה לכאן ולכאן כשיעור שאוחז בידו וחוששים לסברא זו לחומרא. ואף על פי שבודאי שהעיקר כמו שכתבו הפוסקים דסגי שיעור טפח בכולו, מכל מקום הידור מצוה הוי בג׳ טפחים, כמו שכתב רבינו גרשום, אלא שאינו מעכב. [ילקוט יוסף מועדים עמוד מג. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד קמז].

ג אם אין לו שופר אלא שופר שהוא פחות משיעור טפח, מאחר ויש אומרים דבעינן שיעור טפח מן התורה, יתקע בו בלי ברכה, דספק ברכות להקל. [ילקו״י שם עמ׳ מג. חזו״ע שם עמ׳ קמז].

ד כל הקולות כשרים בשופר, בין אם היה קולו עב מאד בין אם היה קולו דק מאד. והיינו כשהוא קולו הטבעי של השופר, אבל קול חריג כמו צפצוף בעלמא, לא מועיל. [כ״כ בספר יראים (סי׳ קיז), ואע״פ שלא תקע בחוזק יצא י״ח, שכל הקולות כשרים בשופר. חזון עובדיה ימים נוראים עמו׳ קנב].

ה המציירים בשופר במיני צבעונים לנאותו לא יפה הם עושים, כי לפעמים משתנה קול השופר הטבעי על ידי הציורים. אבל אם חקק בשופר צורות שונות לנאותו, כשר. שהרי אפילו אם גירדו, בין מבפנים בין מבחוץ, ועשאו דק מאד, כשר. [ילקוט יוסף מועדים עמוד מה].

ו אם נסדק השופר לרוחבו, סביב היקפו, אם לא נסדק רוב היקפו, כשר. ואם נסדק ברוב היקפו, ולא נשאר מהסדק לצד פיו שיעור שופר, שהוא טפח פסול. אבל אם נשאר שיעור שופר לצד פיו, כשר. [שלחן ערוך סי׳ תקפו סעיף ט].

ז נסדק לאורכו לאורך רובו של השופר פסול, ואם הדביקו בדבק, כשר.

ח שופר שנסדק במיעוטו לאורכו והשופר נוח מאד לתקיעה, וקשה למצוא שופר טוב כמוהו, יכולים לסמוך על דעת מרן השלחן ערוך שאין השופר שנסדק נפסל אלא אם כן נסדק ברובו, ולכן רשאים גם כן לברך עליו. ומכל מקום היכא דאפשר נכון שתקיעות דמיושב יתקע בשופר הכשר לכולי עלמא. [ילקוט יוסף מועדים עמוד מד. יביע אומר ח״ה סימן מב].

ט הוסיף על השופר בין במינו בין שלא במינו, פסול, אפילו היה בו מתחלה שיעור שופר. [ש״ע סימן תקפו סעיף יא].

י אם רצה לצחצח קול השופר ביום טוב של ראש השנה, במים או ביין, רשאי. אבל במי רגלים אף בחול אסור מפני הכבוד, ושלא יהיו מצוות בזויות עליו. (ר״ה לג. ש״ע סי׳ תקפו סכ״ג).

יא אם היה השופר ארוך וקיצרו, אם נשאר בו שיעור תקיעה, כשר. אבל אם שינה אותו מכמות שהיה, שקיצר את צד הרחב, על ידי מים רותחים, או הרחיב את צד הקצר, פסול. שנאמר והעברת שופר תרועה, דרך העברתו. [כדרך שהאיל מעבירו בראשו בחיים. רש״י ר״ה כד:].

יב אסור לצאת חוץ לתחום כדי לקיים מצות שמיעת קול שופר. ואין עולים לאילן להביאו לתקוע בו, ולא רוכבים על גבי בהמה כדי ללכת להביאו לתקוע בו, ולא שטין בנהר להביאו, ואף על פי שבכל אלו אין איסור אלא שבות מדבריהם, אף על פי כן העמידו חכמים דבריהם, אפילו תתבטל המצוה, בשב ואל תעשה. וכמו כן אסור לחתוך השופר ולתקנו אפילו בדבר שאין בו איסור אלא מדרבנן, כגון מגל שאין דרך לתקנו בו, והוי כלאחר יד (וכל שכן לחותכו ולתקנו בסכין, שהיא מלאכה דאורייתא), שהעמידו דבריהם אפילו שתתבטל מצוה של תורה בשב ואל תעשה. במה דברים אמורים כשנעשה הדבר על ידי ישראל, אז אסור לעשותו, אבל מותר לומר לגוי לעשותו בדבר שאין בו איסור אלא מדרבנן, שאמירה לגוי שבות, ובאיסור דרבנן הוה ליה שבות דשבות במקום מצוה, ומותר. [חזון עובדיה ימים נוראים עמוד קנג].

יג אם אין לו שופר אלא במרחק של אלפיים אמה מחוץ לעיר, מותר לכתחלה לומר לגוי להביאו בראש השנה, כדי לתקוע בו לצאת ידי המצוה. ואפילו היה השופר חוץ לתחום יותר מי״ב מיל, אף על פי כן מותר לומר לגוי שיביא לו השופר.[ילקו״י מועדים עמו׳ מה. חזו״ע עמו׳ קנו].

יד מה שהתירו לומר לגוי להביא שופר שהיה בראש האילן או מעבר לנהר, כשאין לו שופר אחר, היתר זה הוא גם ביום השני של ראש השנה.[ילקו״י מועדים עמ׳ מו. יבי״א ח״ד סי׳ ד׳ אות כד].

טו אם ישראל עבר וחתך לשופר לתקנו בעצם יום ראש השנה, בין תיקון שיש בו איסור שבות, בין בתיקון שיש בו משום מתקן מנא מדאורייתא, יש אומרים שמותר לתקוע בו בראש השנה, דאף בכהאי גוונא אמרינן מצוות לאו ליהנות ניתנו, ולא הוי כמבשל בשבת במזיד, שדינו שאסור באכילה אף

לאחרים בו ביום. ולדינא אסור לתקוע בו, משום מצוה הבאה בעבירה. [חזון עובדיה ימים נוראים עמוד קנח. ובילקוט יוסף מועדים עמוד מה לא הכרענו הדין].

טז אולם אם עשה הגוי שופר ביום טוב מקרן של ישראל, אפילו במלאכה דאורייתא, מותר לתקוע בו.[ילקוט יוסף מועדים עמוד מו].

יז תוקע שסתם אזניו תכלית הסתימות, ואינו שומע כלל, ותוקע בשופר להוציא אחרים ידי חובתם, יצאו ידי חובה. וכן אם הכניס שופר לתוך בור ותקע לתוכו, העומדים שם יצאו ידי חובה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד מו].

יח כל היום כשר לתקיעת שופר, מהנץ החמה ועד שקיעתה, שנאמר "יום" תרועה יהיה לכם. ובדיעבד אם תקע אחר שעלה עמוד השחר יצא. [שם עמוד מז].

ומה שיש נוהגים לתקוע בראש השנה כל סדרי התקיעות דמיושב עם הנץ החמה קודם התפלה, ואומרים שעושים כן לערבב השטן, לאו שפיר עבדי, כי עיקר תקנת חז"ל לתקוע תקיעות דמיושב, היתה רק לאחר תפלת שחרית וקריאת התורה. [חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד קמג].

יט קהל שלא השיגו שופר לתקוע בו בראש השנה, והביאו להם שופר בבין השמשות [שלנו] של היום, תוך י"ג דקות וחצי בשעות זמניות, תוקעין בו ויברכו עליו.[ילקו"י שם עמ' מז].

כ אם תקע תקיעה תרועה תקיעה, השומע יוצא ידי חובה, והתוקע עצמו יש אומרים שצריך לחזור על אותה בבא להוציא את עצמו י"ח לכולי עלמא. [ילקו"י שם עמ' מז].

סימן תקפט – מי הם המחוייבים בתקיעת שופר

א הכל חייבים לשמוע קול שופר בראש השנה, כהנים לוים ישראלים וגרים. אבל נשים וקטנים פטורים, וכל שאינו מחוייב בדבר אינו מוציא אחרים ידי חובתם, ולכן חרש שאינו שומע אינו יכול לתקוע להוציא אחרים ידי חובתם, ואפילו אם הוא מדבר רק שאינו שומע, אינו מוציא אחרים ידי חובתם. שאף על פי שהוא בר דעת ומחוייב בכל המצוות שבתורה, מכל מקום הואיל ועיקר המצוה בשמיעה, והחרש אינו שומע אינו מחוייב במצות שופר, ואינו מוציא אחרים ידי חובתם. (מרן בש"ע סי' תקפט ס"ב). ומכל מקום אם הוא שומע על ידי חצוצרות חייב במצות שופר ומוציא אחרים ידי חובתם. ולכן חרש השומע על ידי מכונת שמיעה חייב במצות שופר ומוציא אחרים ידי חובתם. [ילקו"י עמ' מח].

ב מי שספק לו אם שמע התקיעות, ביום הראשון חוזר ותוקע ואינו מברך, וביום שני של ר"ה אין צריך לחזור ולתקוע. והוא הדין בלולב. [הריב"ש. חזון עובדיה ימים נוראים עמוד קכד].

ג אין יוצאים ידי חובה במה ששומעים התקיעות מהרדיו או מטייפ, באופן שהפעילו גוי מעצמו בר"ה. [אבל אין להפעיל רדיו על ידי שעון שבת]. [ילקוט יוסף מועדים עמוד מט].

ד קטן שאינו בר מצוה שאינו מחוייב במצות שופר אלא דרך חינוך בעלמא, אינו מוציא אחרים ידי חובתם בתקיעת שופר עד שיגיע לגיל שלש עשרה שנה ויום אחד. (הרמב"ם הל' שופר פרק ב הלכה א-ב). ולכתחלה טוב שיהיו יודעים שהביא ב' שערות. שדעת המגן אברהם שבכל מצוה דאורייתא אין סומכים לומר שחזקה שהביא סימנים בהגיעו לשנים. ואמנם דעת הריב"ש ועוד ראשונים שאפשר לסמוך על חזקה שהביא ב' שערות גם לדברים של תורה. וכן עיקר לדינא. וכל שכן ביו"ט שני של ר"ה, ואפילו בתקיעות דמיושב. ויש המקפידים שאיש גדול יתקע לכל הפחות תקיעות דמיושב, והנער הבר מצוה תוקע תקיעות דמעומד. [ילקוט יוסף ציצית מהדורת תשס"ד. ומרן אאמו"ר שליט"א הדר ביה ממה שנתבאר בילקוט יוסף מועדים עמוד מט].

ה נשים פטורות ממצות שופר, שהיא מצות עשה שהזמן גרמא שנשים פטורות. ומכל מקום נוהגות הנשים לבוא לבית הכנסת בראש השנה כדי לשמוע קול שופר (עם ברכותיו), ויפה עושות, ויש להן שכר כמו האנשים שהם מצווים על כך, אלא שכר פחות, שגדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה. ואמנם אשה שיש לה ילדים קטנים שאם תביאם לבית הכנסת יפריעו למהלך התפלה והתקיעות, אין לה לבוא לבית הכנסת, ותסמוך על עיקר הדין שהיא פטורה ממצות שופר ומתפלה בצבור. ואם תחמיר לבוא לבית הכנסת יוצא שכרה בהפסדה, שגורמת הפרעה למהלך התפלה. [ילקו"י מועדים עמוד מט].

ו מותר להוציא השופר דרך רשות הרבים לצורך תקיעה לנשים.[ילקו"י מועדים עמ' נ' הערה ו].

ז אין האשה מוציאה ידי חובת תקיעות שופר את האיש, אפילו נער בן י"ג שנה ויום אחד שלא הביא ב' שערות, אינה מוציאתו ידי חובה. ואם מביאים תוקע לתקוע לנשים בבית, אין לאשה לברך אשר קדשנו במצותיו "וצונו" לשמוע קול שופר, שיש בזה חשש ברכה לבטלה. ויש למחות בידה שלא תברך, כי אנו קבלנו הוראות מרן השלחן ערוך שפסק כדעת האומרים שאין הנשים רשאות לברך על מצות עשה שהזמן גרמא. ואם עברה ובירכה אין לענות אחריה אמן. ואם התוקע חושש שלא תשמע לו נכון שימנע ולא ילך לתקוע לה, שנמצא מכשילה בחשש ברכה לבטלה. והמנהג אצל האשכנזים כדעת הרמ"א שהנשים מברכות על מצות עשה שהזמן גרמא. [ילקו"י מועדים עמוד מט. אוצר דינים לאשה ולבת מהדורת שנת תשס"ה, עמוד תפט. יביע אומר חלק א' סימן לט-מב].

ח אשה שנהגה מכמה שנים לשמוע קול שופר בראש השנה, וכן שאר מצות עשה שהזמן גרמא, במשך שנים, ונבצר ממנה לעשות כן מחמת חולי, או לידה, וכיוצא, אם ברצונה לבטל מנהגה זה לגמרי, צריכה התרת נדרים, ולהביע חרטה על שלא אמרה שהיא נוהגת כן "בלי נדר". אבל אם רק במקרה

באותה שנה אינה יכולה לקיים מצות שופר, ולשנה אחרת תחזור למנהגה הטוב, לשמוע קול שופר, אינה צריכה התרה. ועל הצד היותר טוב יכוין עליה בעלה בהתרת נדרים שעושים בערב ראש השנה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד נ. יביע אומר חלק ב׳ סימן ל. יחוה דעת חלק ב׳ סימן ע].

ט התוקע לנשים יכול לתקוע להן אף לאחר שכבר יצא ידי חובתו, ואין צריך להקפיד כלל לתקוע לנשים לפני שיצא ידי חובתו. [ילקוט יוסף מועדים עמוד נא. כה״ח סימן תקפט אות כז].

י אשה שיודעת לתקוע, ורוצה לתקוע לחברותיה בלי ברכה, רשאית לתקוע להן בין ביום הראשון בין ביום השני. ומכל מקום יותר ראוי שאיש יתקע לאשה [בלי ברכה], ולא תתקע אשה לאשה או אשה לעצמה. [שאגת אריה סי׳ קה. מחז״ב סי׳ תקפט אות ד׳. שערי תשובה שם].

יא נכון שהתוקע או התלמיד חכם שבצבור יאמר לקהל דברי כבושין לפני התקיעות, לעוררם לשוב בתשובה שלמה, וזכות הרבים תלויה בו. וידועים דברי רבנו הגדול הרמב״ם שכתב: אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזירת הכתוב היא, רמז יש בה. כלומר: עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם, וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה, וזכרו בוראכם, אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושוגים בכל שנתם בהבל וריק אשר לא יועילו ולא יצילו, הביטו לנפשותיכם והטיבו דרכיכם ומעלליכם, יעזוב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד נא].

יב קודם שתוקעים בשופר רצוי שרב הקהל, או הגבאי יזהירו את הצבור על ה׳ דברים שהם: א׳ – שיכוונו לצאת ידי חובת המצוה, אחר דקיימא לן מצוות צריכות כוונה. ושגם התוקע מכוין להוציאם ידי חובת הברכות ומצות שמיעת קול שופר. ב׳ – שיכוונו לצאת גם ידי חובת הברכות, מדין שומע כעונה. ג׳ – שלא יענו ברוך הוא וברוך שמו על הברכות של התוקע, משום דהוי הפסק. ד׳ – שלא יאמרו וידוי בין התקיעות אלא בהרהור הלב. ה׳ – שיכוונו לצאת גם בתקיעה עצמה מדין שומע כעונה, לצאת ידי חובת כל הדעות.[ילקוט יוסף מועדים עמוד נא. וראה עוד במהדורת תשס״ד עמוד תרמב].

יג נוהגים שהתוקע אומר תפלות ותחנונים לפני התקיעות כדי שיתקבלו ברצון לפני שוכן מרומים, ויאמר המזמור כל העמים תקעו כף, שנאמר בו עלה אלהים בתרועה ה׳ בקול שופר. [ואמרו במדרש תהלים (מז), עלה אלהים בתרועה, שישב על כסא הדין, וכיון שישראל תוקעים בשופר הוא עולה ומהפך מדת הדין למדת הרחמים, שנאמר ה׳ בקול שופר, ברחמים, שנאמר ה׳ אל רחום וחנון]. ואומר אותו פעם אחת ולא יותר, שלא לעשות טורח צבור. [חזו״ע ימים נוראים עמ׳ קטן].

יד יחידי הקהל ששומעים בראש השנה את הברכות והתקיעות, אין להם לברך לעצמם ברכת לשמוע קול שופר ושהחיינו. [חזו״ע ימים נוראים עמוד קיז].

סימן תר – קידוש ותפלת ליל שני של ראש השנה

א ביצה שנולדה ביום טוב ראשון של ראש השנה אסורה גם בשני. וכן מה שנתלש בזה אסור בזה.[ילקוט יוסף מועדים עמוד סב].

ב בליל שני של ראש השנה מתחילים תפלת ערבית בפיוט ״חון תחון״ ומתפללים כמו בלילה הראשונה. ואם חל במוצאי שבת, אומר בתפלה (אחר ושמך הגדול והקדוש עלינו קראת), ״ותודיענו״ (מרן בש״ע סי׳ תקצט). ואף על פי שעדיין לא בירך בורא מאורי האש מותר לו להתפלל מתוך הסידור. וכן פשט המנהג. ואם שכח לאומרו במקומו ונזכר קודם שחתם בא״י מקדש ישראל ויום הזכרון, אומרו שם ואחר כך חוזר קדשנו במצותיך וחותם. ואם שכח לגמרי לומר ותודיענו, ונזכר רק לאחר שסיים תפלתו, אין צריך לחזור, כיון שעתיד לומר הבדלה על הכוס. וכמו שפסק מרן. ואם שכח וטעם לפני הקידוש וההבדלה, צריך לחזור ולהתפלל, ובתפלתו יאמר ״ותודיענו״. [חזון עובדיה על ימים נוראים עמ׳ סה, צ.].

ג המנהג שנהגו להביא את הפירות והירקות שאומרים עליהם יהי רצון כנזכר לעיל, נוהג גם בלילה השני. [ילקוט יוסף מועדים עמוד סא].

ד סדר הקידוש של ליל שני של ראש השנה שחל במוצ״ש, יין, קידוש, נר, הבדלה, זמן.

ה מנהגינו פשוט כדעת מרן השלחן ערוך לומר שהחיינו בקידוש ליל ב׳ דראש השנה, אף אם אין פרי חדש על השלחן, ואם אפשר לו להשיג פרי חדש או בגד חדש, טוב שיניחנו לפניו בעת הקידוש, ויכוין לפטרו בברכת שהחיינו. ואם לא נתן לא עיכב. [ילקוט יוסף מועדים הלכות ראש השנה. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד קסג].

ו בקידוש בליל ראש השנה יסיים (כמו בתפלה), ודברך מלכנו אמת וקיים לעד, בא״י מלך על כל הארץ מקדש ישראל ויום הזכרון. ואחר כך יברך שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה. ומנהגינו לומר לַזְּמַן, הלמד בפתח. וכן מפורש בלקט יושר (עמוד קלא), שכן נהג הגאון מהרא״י. [ושלא כמ״ש המג״א ר״ס תרעו, שיש לומר לִזְּמַן הזה, הלמד בחיריק (רש״ל ומטה משה). וכ״כ בספר אקים את יצחק (ס״ס מז) שהמנהג לומר לַזְּמַן, הלמ״ד בפתח. וכ״ה בשו״ת אבן ישראל ח״ט דף קכט.].

ז יש מי שכתב, שיש להמנע משחיטת עופות בראש השנה, כי הנה בכל שחיטת בעלי חיים, יש צער של בעלי חיים ואכזריות, אלא שהתורה התירה, שנאמר וזבח ואכלת וגו׳. ומכל מקום ביום הדין ראש השנה שכולנו מבקשים רחמים מהקב״ה שיכנס לנו לפנים משורת הדין, נהגו להמנע משחיטת בעלי חיים, כי גם עלינו מוטל להתנהג ברחמים, כדכתיב ורחמיו על כל מעשיו. והנוהגים כן ירוחמו מן השמים. [חזון עובדיה יום טוב עמוד כ]. וכיו״ב נהגו

לזרוק אל הגגות בני מעיים של עופות הכפרות בערב יוהכ״פ במקום שהעופות יכולים ליקח אותם. ומכל מקום לא פשט מנהג זה בכל המקומות. [כ״כ בארחות חיים החדש (סי׳ תצח סק״ג), בשם שואל ומשיב שגם בלבוב נהגו לשחוט בראש השנה].

ח יש להזהר בקדושת יום טוב של ראש השנה שלא להכשל בעשיית מלאכה או שבות. [ילקוט יוסף מועדים עמוד סב. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד קפא]

ט ביום שני של ראש השנה שחרית אומרים פיוטים השייכים ליום השני. ואומרים אותם אחר קדיש תתקבל, כמו שנתבאר לעיל לגבי היום הראשון. [ילקוט יוסף מועדים עמוד סב].

סימן תקפב, תרב – מהלכות עשרת ימי תשובה

א בעשרת ימי תשובה, בחתימת הברכה, במקום: ברוך אתה ה״האל הקדוש״, צריך לומר: ״המלך הקדוש״. ובמקום מלך אוהב צדקה ומשפט, צריך לומר ״המלך המשפט״, לפי שהקב״ה מראה מלכותו ביושבו על כסא דין לשפוט את העולם, ומלך במשפט יעמיד ארץ, וכל באי עולם עוברים לפניו כבני מרון, וחותם גזר דינם, אם לשבט אם לחסד, ומראה שמלכותו בכל משלה, לפיכך תיקנו לומר המלך הקדוש, המלך המשפט. [בברכות יב:].

ב אם טעה וחתם ״האל הקדוש״, אם נזכר בתוך כדי דיבור, [שהוא שיעור אמירת שלום עליך רבי], ומיד חתם ״המלך הקדוש״, יצא. ואם נזכר לאחר מכן, חוזר לראש התפלה, כי שלושת הברכות הראשונות ברכות השבח הן, ונידונות כברכה אחת, הילכך הטועה באחת מהם דינו לחזור לראש התפלה. וכל ששהה יותר מכדי שיעור שלום עליך רבי, אפילו שלא התחיל בברכה שאחריה, חוזר לראש. [ילקו״י מועדים עמוד סב].

ג אם נסתפק אם אמר ״האל הקדוש״ או ״המלך הקדוש״ ונזכר בברכות שלאחר מכן, צריך לחזור לראש התפלה, שמסתמא אמר על פי הרגל לשונו בכל השנה ״האל הקדוש״. ואפילו אמר זכרנו לחיים ומי כמוך, והיה בדעתו לומר המלך הקדוש, כל שנסתפק אם אכן אמר המלך הקדוש או לא, חוזר לראש תפלה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד סג. חזון עובדיה ימים נוראים עמוד קצ, ובהערה ד׳ עמוד קצב]

ד יש מי שכתב דלפי מאי דקי״ל בש״ע (סימן רו) ששהייה בשתיקה בין ברכה להנאה לא הויא הפסק, לכן אף כאן בדיעבד אם שהה אחר שחתם האל הקדוש יותר מכדי דיבור, יכול לסיים המלך הקדוש, כל זמן שלא התחיל בברכה שלאחריה, משום דספק ברכות להקל, ורק אם התחיל בברכה שלאחריה אפי׳ תיבה אחת ונזכר צריך לחזור לראש. [כף החיים]. אך לדינא אין לסמוך על סברא דחויה זו, דשאני היכא שהברכה היתה כהוגן אלא ששהה בין הברכה להנאה בשתיקה בלבד, הילכך אין השהייה מפסקת, ורשאי ליהנות על סמך הברכה שבירך, אבל כאן ששינה את חתימת הברכה ממטבע שטבעו חכמים באומרו האל הקדוש, כיון ששהה שיעור כדי דיבור אין אמירת ״המלך הקדוש״ מתחברת ומצטרפת להזכרת השם של חתימת הברכה, ואי אפשר עוד לתקן את אשר עיות, ורק כשחזר בו בתוך כ״ד ואמר המלך הקדוש חזי לאצטרופי עם הזכרת השם, ואמירת ״האל הקדוש״ באמצע, הוי כתוספת שבח בלבד. [חזון עובדיה ימים נוראים עמ׳ קצג].

ה מי שטעה בעשרת ימי תשובה ואמר ״מלך הקדוש״ בלי שיאמר ״המלך״ בה״א, אין צריך לחזור.[שו״ת יביע אומר חלק ב׳ סימן כט אות א. ילקוט יוסף מועדים עמוד סג].

ו שליח צבור שטעה בחזרת התפלה בעשרת ימי תשובה, או בימים הנוראים, וחתם ״האל הקדוש״ במקום ״המלך הקדוש״ ולא הספיק לחזור בו ולומר המלך הקדוש, עד שעבר שיעור תוך כדי דבור, אינו חוזר אלא לברכת אתה קדוש, ואינו חוזר לראש התפלה, ואף על פי ששלשת הברכות הראשונות של תפלת שמונה עשרה חשובות כברכה אחת, מכל מקום כיון שענו הציבור קדושה, נחשבת ברכת ״אתה קדוש״ כתחלת הברכה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד סג, ושם בעמוד תר״מ תשובה על דברי הרב אור לציון דפליג בדין זה]. ועיין עוד בילקוט יוסף על הלכות ברכות עמוד שמג, ובילקו״י תפלה כרך ב׳ מהדורת תשס״ד עמוד רח. ובירחון קול תורה אלול תשס״ג עמוד יג. ובהליכות עולם חלק ב׳ עמוד רמג. ובשו״ת יביע אומר ח״א סי׳ ח. ובשו״ת יחוה דעת ח״ו סי׳ לח. ובשו״ת יביע אומר ח״י בהערות לרב פעלים ח״ג סי׳ כג].

ז יש אומרים שאם אמר תשעים פעם ברוך אתה השם [בלי הזכרת ה׳]״המלך הקדוש״ ואחר כך נסתפק אם אמר המלך הקדוש או האל הקדוש, ונזכר לאחר כדי דבור, שאין צריך לחזור. ויש חולקים וסוברים דהכא לא מהני שחוזר תשעים פעם ״המלך הקדוש״. (כמו לענין הזכרת מוריד הטל בסי׳ קיד ס״ט), שהרי אינו רשאי לומר ברוך אתה ה׳, דהוי ברכה לבטלה, ואם יאמר תשעים פעם ברוך אתה, בלא הזכרת שם שמים, אם כן גם בתפלה יאמר כן, ואם יאמר ״השם״ יכול לטעות לומר כן גם בתפלה, ואם יאמר ״המלך הקדוש״ לבד, עדיין לא תתרגל לשונו לומר ברוך אתה ה׳ המלך הקדש, הילכך אין לו תקנה. וכן עיקר לדינא כסברא זו. [ראה בשו״ת יביע אומר ח״ג (חיו״ד סי׳ א אות ד). וכ״כ במקור חיים (סי׳ תקפב). והמשנ״ב].

ח נכון לומר מעט ״בקול״ המלך הקדוש, שאז יזכור היטב, שאמר כהוגן, ולא יכנס בספק. [כיו״ב כתב תלמיד הרשב״א בספר צרור החיים (עמ׳ טו) כי הרמב״ן היה אומר ההזכרה בקול כל ל׳ יום הראשונים].

ט יש שנהגו לומר מעט בקול רם גם תיבות זכרנו לחיים, מי כמוך, וכו׳. ואף שיש מי שקרא תגר על מנהג זה, שמאחר ואינו לעיכובא למה יבלבל המתפללים, מכל מקום יש ללמד עליהם זכות. והנח להם לישראל. [מועד לכל חי סי׳ יג אות טז].

י בברכת השיבה בחתימת הברכה, במקום: ״מלך אוהב צדקה ומשפט״ בעשרת ימי תשובה צריך לומר: ״המלך המשפט״. ואם טעה ואמר מלך אוהב צדקה ומשפט, אם נזכר בתוך כדי דיבור וחתם מיד המלך המשפט אינו חוזר. [שהרי זה כמוסיף שבח, או שחוזר בו ממה שאמר דבר הסותר]. ואם נזכר לאחר תוך כדי דבור, או שנזכר לאחר שהתחיל בברכת למינים וכו׳, או לאחר כמה ברכות, כגון באמצע בונה ירושלים או באמצע שים שלום, חוזר לברכת השיבה, וחותם ״המלך המשפט״, וממשיך כל הברכות שלאחריה, למינים ולמלשינים, על הצדיקים, וכו׳, על הסדר. ומכיון שכן הוא דעת רוב הפוסקים, ומכללם הרי״ף הרמב״ם והרא״ש, וכן פסק מרן בשלחן ערוך, לא אמרינן בכהאי גוונא ספק ברכות להקל. ועוד שכן פשט המנהג להורות כדברי מרן, שהאומר מלך אוהב צדקה ומשפט במקום המלך המשפט, חוזר לברכת השיבה. ועוד, שאם ימשיך התפלה הרי הוא נכנס בקום ועשה בספק ברכות, וכיון שאין זה בשב ואל תעשה, הדרינן לכללא דקבלנו הוראת מרן. וכן אם נסתפק אם חתם ״מלך אוהב צדקה ומשפט״ או ״המלך המשפט״ ונזכר אפילו באמצע מודים, חוזר לברכת השיבה, וממשיך על הסדר. ומנהג האשכנזים בחוץ לארץ שמי שטעה ואמר מלך אוהב צדקה ומשפט במקום המלך המשפט, ונזכר לאחר תוך כדי דיבור, אינו חוזר. [ילקו״י מועדים עמוד סד. ושם בעמוד תרלז תשובה על דברי האור לציון דפליג בדין זה. וראה עוד בילקו״י תפלה א׳ מהדורת תשס״ד סי׳ קז, עמו׳ תקמה, ובהליכות עולם ח״ב עמ׳ רנ. ובשו״ת יביע אומר ח״ב סימנים ח, ט, י. וח״ט סי׳ קח. וח״י חאו״ח סי׳ נד אות כ. ושו״ת יחוה דעת ח״א סי׳ נז].

יא אם רק לאחר שסיים תפלתו בעשרת ימי תשובה נזכר שאמר האל הקדוש או מלך אוהב צדקה ומשפט, וכן אם נסתפק אם אמר המלך הקדוש והמלך המשפט או לא, יחזור ויתפלל, ויתנה בלשון זה: ״אם אני חייב לחזור ולהתפלל הריני חוזר ומתפלל בתורת תפלת חובה, ואם אינני חייב לחזור תהא תפלתי זו תפלת נדבה״. וישתדל לכוין בתפלתו כראוי עד כדי יכולתו. והואיל ורוב הפוסקים סוברים שגם על אי אמירת המלך המשפט צריך לחזור ולהתפלל, לפיכך נראה שגם לאחינו האשכנזים, מי שטעה בעשרת ימי תשובה ואמר מלך אוהב צדקה ומשפט, במקום המלך המשפט, וסיים תפלתו, יחזור ויתפלל על תנאי דנדבה. [חזו״ע ימים נוראים עמ׳ קצג. ילקו״י מועדים עמו׳ סה. הליכות עולם ח״ב עמו׳ רנא].

יב אשה שהתפללה וטעתה בעשרת ימי תשובה, ואמרה האל הקדוש במקום המלך הקדוש, או שאמרה מלך אוהב צדקה ומשפט במקום המלך המשפט, דינה כדין האיש.

יג ליל ראש השנה שחל בשבת, וכן בשבת שובה, אחר תפלת העמידה, אומר השליח צבור ברכה מעין שבע. ובמקום האל הקדוש שאין כמוהו, יאמר המלך הקדוש שאין כמוהו. ואם טעה ואמר האל הקדוש, והזכירוהו באמצע הברכה, לפני שיזכיר שם ה׳ בחתימה ״ברוך אתה ה׳ מקדש השבת״, חוזר ואומר ״מגן אבות בדברו מחיה מתים במאמרו המלך הקדוש שאין כמוהו״ וימשיך משם כסדר המניח לעמו וכו׳. ואם לא נזכר עד שחתם ״מקדש השבת״ אינו חוזר. דספק ברכות להקל. [ילקו״י מועדים עמוד סו. יביע אומר ח״ב סי׳ כט, וח״ה סי׳ ט אות ה. וסי׳ כה אות א].

יד תקנו הגאונים לומר בעשרת ימי תשובה: ״זכרנו לחיים״ בסוף ברכה ראשונה, ״ומי כמוך אב הרחמן״ בסוף ברכה שניה. ״וכתוב לחיים טובים״ באמצע מודים. ״ובספר חיים ברכה ושלום״ בברכה אחרונה של התפלה. ואם טעה ולא אמר ״זכרנו לחיים״ אם נזכר לפני שיזכיר שם ה׳ בחתימת הברכה, חוזר ואומרו כתיקונו. ואם לא נזכר עד שאמר ה׳, יסיים מגן אברהם וימשיך בתפלתו, ולא יסיים ״למדני חוקיך״. וגם אינו רשאי לומר זכרנו לחיים בלא חתימה קודם ברכת אתה גבור, משום הפסק. [שו״ת יביע אומר ח״ט חאו״ח סי׳ נט]. אך יכול לאומרו באמצע שומע תפלה לפני כי אתה שומע כל תפלת כל פה, כי גם זה בכלל שאלת צרכיו. אבל ״מי כמוך אב הרחמן״ אם לא אמרו במקומו, אינו יכול לאומרו בשומע תפלה, כיון שאינו אלא שבח. ואם שכח ולא אמר זכרנו לחיים בשומע תפלה, יאמרנו בסיום אלהי נצור. וכן אם שכח ולא אמר מי כמוך אב הרחמן ואמר ברוך אתה ה׳ של ברכת מחיה המתים, אינו חוזר. [ולא יסיים למדני חוקיך]. וכן אם שכח ולא אמר ״וכתוב לחיים טובים״ ונזכר לפני שיאמר ברוך אתה ה׳ הטוב שמך ולך נאה להודות, כל שלא הזכיר ה׳ חוזר, ואם הזכיר ה׳ אינו חוזר. ויאמרנו בסיום אלהי נצור. וכן אם שכח ולא אמר ובספר חיים, והזכיר ה׳ שבברכה האחרונה, אינו חוזר, ויאמרנו בסיום אלהי נצור. [ילקו״י עמ׳ סו].

טו המתפלל והגיע לומר ובספר חיים, והשליח צבור התחיל נקדישך ונעריצך, אינו רשאי לדלג ״ובספר חיים״ ולחתום מיד המברך את עמו ישראל בשלום, ויהיו לרצון, כדי שיענה הקדושה עם הצבור. שכיון שפשטה אמירת ״ובספר חיים״ בכל ישראל, בעשרת ימי תשובה, ונקבעה בכתרו של מלך, והואיל ואפשר לו לשתוק ולכוין לקדושה שאומר הש״צ, ויחשב כדין שומע כעונה, וכמו שכתב רש״י (סוכה לח:) יותר נכון שישתוק וישמע הקדושה מהש״צ. ולא ידלג ובספר חיים. [חזון עובדיה ימים נוראים הלכות עשרת ימי תשובה הערה ז].

טז מי שטעה ואמר בהודאה במקום ״וכתוב לחיים טובים״״ובספר חיים״ וכו׳, ונזכר בברכת שים שלום, אינו חוזר לומר ובספר חיים, מכיון שכבר אמרו קודם לכן. [ילקוט יוסף מועדים עמוד סח. שו״ת יביע אומר חלק י׳ בהערות לרב פעלים ח״ג חאו״ח סימן לט].

יז אם אחר שסיים תפלתו נזכר שלא אמר זכרנו לחיים או מי כמוך וכיו״ב, וחשב שצריך לחזור ולהתפלל בשביל כך, וחזר להתפלל, ובאמצע התפלה נזכר הדין שאין צריך לחזור, פוסק ואפילו באמצע ברכה, ולא יסיים תפלתו בתורת תפלת נדבה. ויאמר ״ברוך שם וגו״׳. ואם נזכר כשאמר ברוך אתה ה׳, יסיים למדני חוקיך, ויאמר ברוך שם וגו׳ על שאר הברכות שבירך.

יח במה דברים אמורים בשחרית ומנחה, אבל בערבית ימשיך, ויכוין לנדבה, ויחדש בה דבר. [ילקוט יוסף מועדים עמוד סט].

יט בעשרת ימי תשובה ובהושענא רבה יאמרו בתפלת שחרית ב׳ פעמים ה׳ הוא האלהים קודם ה׳ מלך. ואחר ישתבח יאמרו מזמור ממעמקים קראתיך ה׳. [שם עמוד סט].

כ המנהג פשוט לומר ״זכרנו לחיים וכו״׳ גם בשבת שובה, ואין לחוש בזה משום שאלת צרכיו בשבת.[ילקוט יוסף מועדים עמוד סט. יחוה דעת חלק א׳ סימן נד עמוד קס].

כא יש אומרים שגם בעשרת ימי תשובה לא ישנו ביום, כשם שאין לישן ביום בימי ראש השנה. אבל אין דבריהם מוכרחים. [ילקוט יוסף מועדים עמוד סט].

כב יש נמנעים מלערוך נישואין בעשרת ימי תשובה, ומכל מקום הרוצים לעשות נשואין בעשרת ימי תשובה, ראויים לעדוד כדי להקדים הנשואין כל מה שאפשר, שזריזים מקדימים למצוות. ואם הגיע החתן לגיל עשרים שנה, אין להחמיר בזה כלל, אלא יעשה הנישואין בעשרת ימי תשובה וישא ברכה מאת ה׳. [ילקו״י מועדים עמו׳ סט. יחוה דעת א׳ סי׳ מח].

כג אחר תפלת החזרה בעשרת ימי תשובה אומרים ״אבינו מלכנו״, וגם היחיד שמתפלל אומר אבינו מלכנו. ורק אחר אבינו מלכנו יאמרו וידוי ונפילת אפים. (מדבר קדמות מע׳ נ אות ב). וכן הדין במנחה. אבל בערבית אין אומרים אבינו מלכנו.

כד כשחל ראש השנה בשבת, יש נוהגים שלא לומר אבינו מלכנו, ויש נוהגים לאומרו אף כשחל ראש השנה בשבת, וכן בשבת שובה. וכן נהגו בבית הכנסת בית אל בירושלים, וכן פשט המנהג ברוב בתי הכנסת של הספרדים ועדות המזרח בירושלים ת״ו. אלא שמדלגים חטא ועון, כגון אבינו מלכנו חטאנו לפניך, וכן ״אבינו מלכנו מחול וסלח לכל עוונותינו״, וכיוצא, וכן ראוי לנהוג בכל ערי הארץ כמנהג ירושלים, כי מציון תצא תורה ודבר ה׳ מירושלים. ומכל מקום אם יש מנהג ברור באותו מקום שלא לומר אבינו מלכנו בראש השנה שחל בשבת, ישארו במנהגם. וכן מנהג האשכנזים, שלא לומר אבינו מלכנו בראש השנה שחל בשבת. [ילקו״י מועדים עמו׳ ע. הליכות עולם ח״ב עמ׳ רלג. יחוה דעת א סי׳ נד].

כה יש אומרים שאם שכח רצה והחליצנו בברכת המזון בשבת תשובה, ונזכר לאחר שהתחיל בברכת הטוב והמטיב, אין צריך לחזור. שיש אומרים שמצוה להתענות בו. ויש חולקים, ועל כל פנים אם נזכר אחר ברוך אתה ה׳ בונה ירושלים, לכולי עלמא צריך לומר ברכת אשר נתן וכו׳. וכן בליל שבת אם שכח לומר רצה והחליצנו לכולי עלמא צריך לחזור. [ילקוט יוסף מועדים עמוד ע].

כו בעשרת ימי תשובה כשהזמן קצר בשעת מנחה, ואם יאמרו ״אבינו מלכנו״ לא יספיקו ליפול על פניהם לפני סוף זמן בין השמשות [שהוא כשלש עשרה דקות וחצי אחר שקיעת השמש בדקות זמניות] יש לדלג אמירת ״אבינו מלכנו״ כדי להספיק לומר הוידוי ונפילת אפים, לפני סוף זמן בין השמשות. [ילקוט יוסף מועדים עמוד ע. שו״ת יחוה דעת ח״ו סוף סימן ז].

כז בנוסח אבינו מלכנו, יש אומרים שצריך לומר זכור כי עפר אנחנו, הניקוד במלת זָכוּר, אות ז׳ בקמץ, ואות כ׳ בשורוק. והוא כמו שכתוב בתהלים (קג. יד), כי הוא ידע יצרנו זָכוּר כי עפר אנחנו. אבל הפרי חדש (סי׳ תקפד) כתב, שבתפלת אבינו מלכנו צריך לומר זְכוֹר כי עפר אנחנו, אות ז׳ בשוא נע, ואות כ׳ בחולם, כי הכוונה בתפלתינו לפניו יתברך, שיזכור כי עפר אנחנו, אדם להבל דמה, לכן ימחול ויסלח לנו על כל עונותינו. וכן עיקר. [חזון עובדיה על הימים הנוראים הלכות עשרת ימי תשובה הערה ט]

כח בנוסח אבינו מלכנו מנהגינו לומר: מחול וסלח לכל עונותינו. המג״א (ר״ס תקפד) כתב שצ״ל סלח ומחול, כי מחילה גדולה מסליחה. ויש להתחיל בשאלה קטנה. ויש חולקים, שהרי הנוסח בתפלת אל מלך יושב כל כסא רחמים, מרבה מחילה לחטאים וסליחה לפושעים. נמצא שסליחה יותר גדולה, או ששקולים הם ויבואו שניהם. ולכן הנוסח בחתימת הברכה ביום הכפורים מלך מוחל וסולח, וגם לפני כן אומרים ומבלעדיך אין לנו מלך מוחל וסולח. וכן הוא הנוסח בכל הסידורים אבינו מלכנו כתבנו בספר ״מחילה וסליחה וכפרה״. ואף כאן יכולים לקיים הנוסח מחול וסלח.

כט בנוסח אבינו מלכנו כשאומרים קרע ״רוע גזר״ דיננו, יש לאומרו בנשימה אחת. [ט״ז (סי׳ תרכב), וא״ר (סי׳ תקפד סק״ו). וכ״כ הגר״ז. ומטה אפרים]. ויש נוהגים להשמיט תיבת ״רוע״. אך אין מנהגינו כן. כי לשון גזר דין שייך גם לטובה. [עיין בשו״ת שלמת חיים זוננפלד סי׳ רלה].

סימן תרא – סדר יום שני של ר״ה, וצום גדליה

א ביום השני מתפללים כמו ביום הראשון, וקורין מ״והאלהים נסה את אברהם״, עד סוף הסדרא. והמפטיר קורא כמו אתמול. וההפטרה בירמיה, כה אמר ה׳ מצא חן במדבר, עד הבן יקיר לי אפרים.[ילקוט יוסף מועדים עמוד סב].

ב במוצאי ראש השנה מבדילין כמו במוצ״ש, אלא שאין מברכים על הבשמים ועל האש.

ג ביום ג׳ תשרי צמים צום גדליה, והכל חייבים בצום זה. וגם בעלי ברית וחתן מתענים ביום זה, אע״כ הצום דחוי לד׳ תשרי. ומי שיתענה בצום גדליה ועקב כך לא יוכל להתענות ביוהכ״פ, לא יתענה בצום גדליה. [ילקו״י השכמת הבוקר מהדורת תשס״ד עמוד קצו]. וכל הפטורים משאר תעניות צבור פטורים מתענית זו. ואם חל ראש השנה בימים חמישי שישי, צמים ביום ד׳ תשרי. ומנהגינו פשוט בארץ ישראל להתפלל שחרית עם טלית ותפילין כמו בכל יום. [ורק בתשעה באב יש שנהגו להניחן במנחה]. [ילקו״י על תפילין מהדורת תשס״ד עמ׳ תפה]

ד ספרדי המתפלל מנחה בצום גדליה בבית כנסת של אשכנזים והזמינוהו לעלות שלישי לספר תורה, לכתחילה ישתמט מלעלות ורק אם אינו יכול רשאי לברך ולהפטיר דרשו ה׳ בהמצאו כמנהג האשכנזים, אף על פי שהספרדים לא נהגו כיום להפטיר בצום גדליה. [שו״ת יביע אומר חלק י׳ חאו״ח סימן מד].

הנהגות בימי עשרת ימי תשובה

א בעשרת ימי תשובה יפשפש במעשיו לשוב בתשובה ממעשיו הרעים, ולהרבות במצות וצדקות ובמעשים טובים, כמו שכתב הרמב״ם (בפ״ג מהלכות תשובה ה״ד): נהגו כל בית ישראל להרבות בצדקה ובמעשים טובים ולעסוק בתורה ובמצות מראש השנה עד יום הכפורים, יותר מכל השנה. גם נהגו כולם לקום בעוד לילה בעשרה ימים אלו להתפלל בדברי סליחות ותחנונים עד שיאיר היום. והרי אפילו בשאר ימות השנה אמרו חז״ל (קידושין מ:): לעולם יראה אדם עצמו כאלו חציו חייב וחציו זכאי, עשה מצוה אחת אשריו שהכריע עצמו לכף זכות, עבר עבירה אחת אוי לו שהכריע את עצמו לכף חובה, שנאמר וחוטא אחד יאבד טובה הרבה, בשביל חטא יחידי שחטא מאבד ממנו טובות הרבה. ומכל שכן בימים אלה שמאזני משפט ביד ה׳. ואמרו חז״ל, בינונים תלויים ועומדים מראש השנה עד יום הכפורים, זכו נחתמים לחיים לא זכו נחתמין למיתה. לכן לכו ונשובה אל ה׳ בטרם יחשכו כוכבי נשפנו. ואף על פי שהתשובה והצעקה יפים הם לעולם, בעשרת ימי תשובה יפים הם ביותר ומתקבלים מיד. וכן אמרו חז״ל: דרשו ה׳ בהמצאו, זהו בעשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים. [ילקוט יוסף מועדים עמוד ע]

ב שבעת הימים שבין יום ראש השנה ליום הכפורים הם נגד שבעת ימי השבוע, ובכל יום ויום יעשה תשובה כפי כוחו ויכוין לכפר בזה כל מה שחטא באותה שנה כנגד אותו היום. למשל: ביום ראשון בשבת יכוין לתקן כל מה שחטא בימי ראשון בשבת שבמשך כל אותה שנה, וביום שני יכוין לתקן כל ימי שני שבאותה שנה, וכן על זה הדרך. [מהרח״ו בשעה״כ (דף צ ע״ג) בשם מהר״ם גלאנטי ששמע כן ממורו האר״י ז״ל. וכ״כ המשנ״ב סי׳ תרג סק״ב].

ג צריך להזהר מאד בשבת תשובה בכל פרטי חומרי השבת כי רבו כהררים התלויים בשערה, וגם להזהר באיסור אמירה לעכו״ם, שרבים נכשלים ומקילים בזה בשאר שבתות השנה. ויקבל על עצמו להזהר באיסורי שבת בכל השנה. [מרן החיד״א ברכי יוסף סימן תרב סק״ב].

ד כתב הרמב״ם (פרק ז מהל׳ תשובה ה״ג): אל תאמר שאין תשובה אלא מעבירות שיש בהם מעשה, כגון חילול שבת, וגזל, ועריות, אלא כשם שצריך לשוב בתשובה מעונות אלו כך צריך אדם לחפש בדעות רעות שיש לו, ולשוב מן הגאוה והכעס, ומן האיבה ומן הקנאה ומן ההתול, ומרדיפת הממון והכבוד, ומרדיפת המאכלות וכיו״ב, מן הכל צריך לחזור בתשובה. ואילו העוונות קשים יותר מאותם שיש בהם מעשה, שבזמן שאדם משתקע במדות רעות אלו קשה לפרש מהם. ונאמר: יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וישוב אל ה׳ וירחמהו, ואל אלהינו כי ירבה לסלוח. וכתב הרב מגדל עוז, שכל אלו העבירות: גאוה כעס וקנאה וכו׳, שהם תלויים במחשבת האדם, הם בכלל מה שאמרו (ביומא כט.)הרהורי עבירה קשים מן העבירה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד עא].

ה אל ידמה אדם בעל תשובה שהוא מרוחק ממעלת הצדיקים מפני העוונות והחטאים שעשה, אין הדבר כן, אלא אהוב ונחמד הוא לפני השם יתברך כאילו לא חטא מעולם, ולא עוד אלא ששכרו הרבה מאד, שהרי טעם טעם חטא, ופרש ממנו וכבש יצרו. [ילקוט יוסף מועדים עמוד עא].

ו אמרו חז״ל: במקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד, כלומר מעלתם גדולה ממעלת אלו שלא חטאו מעולם, מפני שבעלי תשובה כובשים את יצרם יותר מהם. [ילקוט יוסף מועדים עמוד עא].

ז גדולה תשובה שמקרבת את האדם לשכינה שנאמר (הושע יד, ב), שובה ישראל עד ה׳ אלהיך. ונאמר(עמוס ד, י), ולא שבתם עדי נאם ה׳. ונאמר (ירמיה ד, א), אם תשוב ישראל נאם ה׳ אלי תשוב. כלומר, אם תחזור בתשובה בי תדבק. התשובה מקרבת את הרחוקים, אמש היה זה שנאוי לפני המקום, משוקץ

ומרוחק ותועבה, והיום הוא אהוב ונחמד קרוב וידיד. וכן אתה מוצא שבלשון שהקב״ה מרחיק החוטאים, בה מקרב את השבים, בין יחיד בין רבים, שנאמר (הושע ב, א), והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי. ונאמר ביכניהו ברשעתו (ירמיה כב, ל), כתבו את האיש הזה ערירי גבר לא יצלח בימיו. (ירמיה כב, כד), אם יהיה כניהו בן יהויקים מלך יהודה חותם על יד ימיני כי משם אתקנך. וכיון ששב בגלותו נאמר בזרובבל בנו (חגי ב, כג), ביום ההוא נאם ה׳ צבאות אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי נאם ה׳ ושמתיך כחותם. ואין ישראל נגאלים אלא בתשובה, שנאמר, ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב נאום ה׳. [ילקוט יוסף מועדים עמוד עב].

ח אף על פי שעיקר התשובה היא עזיבת החטא, מכל מקום נכון שבעל תשובה יקבל על עצמו תיקון לכפר חטאתיו. ויש לאדם לעשות לעצמו סייגים וגדרים בימים אלה כפי יכולתו, כגון שיקבל על עצמו שלא לעשות מלאכה במוצאי שבת עד שעה וחומש זמניות. וכיוצא. [ילקו״י מועדים עמוד עב. יביע אומר חלק ב׳ סימן כא].

ט עיקר התשובה הוא שיעזוב החוטא חטאו, ויסיר אותו לגמרי ממחשבתו, ויחליט בלבו לבל יעשהו עוד, שנאמר (ישעיה נה, ז), יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו וישוב אל ה׳ וירחמהו ואל אלהינו כי ירבה לסלוח. ויתנחם בחרטה גמורה על מה שעבר, שנאמר (ירמיה לא, יח), כי אחרי שובי ניחמתי ואחרי הודעי ספקתי על ירך בושתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי. ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם, שנאמר (הושע יד, ד), ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו. וצריך להתודות בשפתיו ולומר ענינים אלה שגמר בלבו. אבל המתודה בדברים ולא גמר בלבו לעזוב החטא, הרי זה דומה לטובל ושרץ בידו, שאין הטבילה מועילה לו עד שישליך השרץ מידו, וכן הוא אומר (משלי כח, יג), ומודה ועוזב ירוחם. (הרמב״ם פ״ב מהלכות תשובה ה״ב וג׳).

י התורה מכפרת עון. ואשרי השוקד על דלתות התורה לילה ויומם, שאף העבירות החמורות מתכפרות בלימודו, וכמו שאמרו חז״ל (ילקוט שמעוני הושע סי׳ תקכב), אמר הקב״ה חביב עלי תלמוד תורה שלכם יותר מכל הקרבנות שבתורה, ומכל הזבחים שזבח שלמה לפני, שנאמר כי טוב יום בחצרך מאלף בחרתי, דכתיב אלף עולות יעלה שלמה. וכן אמרו בר״ה (יח.) בזבח ובמנחה אינו מתכפר אבל מתכפר הוא בתורה. ואשרי מי שעמלו בתורה ועושה נחת רוח ליוצרו. ואמרו עוד חז״ל (ויקרא רבה ריש פרשה כה), נאמר בתורה עץ חיים היא למחזיקים בה, אמר רב הונא אם נכשל אדם בעבירות חמורות ונתחייב מיתה בידי שמים, מה יעשה ויחיה, אם היה למוד לקרות דף אחד יקרא שני דפים, ואם היה למוד לשנות במשנה פרק אחד ישנה שני פרקים, ואם אינו למוד לקרות ולשנות ילך ויעשה גבאי של צדקה ויחיה. וכן כתב רבינו יונה בשערי תשובה (שער ד אות יא). אם עבר אדם על כריתות ומיתות בית דין, ושב בתשובה, אע״פ שאינו מתכפר לו לגמרי בלא יסורין (כדאיתא ביומא פו.), מכל מקום הצדקה מגינה מן היסורים, ״ותלמוד תורה כנגד כולם״, שנאמר (משלי טז ו), בחסד ואמת יכופר עון, אמת זו תורה, שנאמר (משלי כג, כג), אמת קנה ואל תמכור. [מרן החיד״א בספר כסא רחמים (אבות דר׳ נתן פ״ל), הביא מ״ש השל״ה בשם רבינו האר״י, כל מה שתמצא בדברי הראשונים סיגופים ותעניות לכפרת עונות, לא נזכרו דברים אלו אלא למי שאין עמלו בתורה, אבל מי שתורתו אומנותו ועמל בתורה, זאת היא תקנתו להיות עוסק בתורה בהתמדה, וא״צ להתענות פן יתבטל מלימודו].

יא אדם ששכר את חברו לילך בדרך, ונהרג, נכון שמי ששלחו לדרך יקבל עליו תשובה בתורה ומעשים טובים. ובזמן הזה יש להקל על בעלי תשובה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד עג. שו״ת יביע אומר חלק א׳ חיו״ד סוף סימן יד].

יב דרכם של בעלי תשובה להיות שפלים ברוחם וענוים ביותר, ואם חירפו אותם כסילים בהזכירם להם מעשיהם הראשונים, אל יתרגשו מדבריהם, אלא שומעים הם ושמחים, ויודעים שזוהי זכות להם, שכל זמן שהם בושים במעשיהם הקודמים ונכלמים מהם, מעלתם גדלה וזכותם מרובה.(הרמב״ם פ״ז ה״ח). וכן כתב רבינו יונה בשערי תשובה (ש״א בעיקר השביעי), כי ההכנעה היא מעיקרי התשובה, שנאמר זבחי אלהים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה. ונאמר (ישעיה נז יד), כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו, מרום וקדוש אשכון, ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים. וכן נאמר (איוב כב, כט), ושח עינים יושיע. וכל המעביר על מדותיו מעבירים לו על כל פשעיו (ר״ה יז.).

סימן תקפב – סדר תפלות ראש השנה

א בחורי ישיבה ספרדים, הלומדים בישיבות קדושות של האשכנזים, מן הראוי להשתדל לעשות מנין מיוחד לספרדים, כדי שעל כל פנים בימים הנוראים יתפללו כמנהג אבותיהם, שאין אדם מתפלל אלא במקום שלבו חפץ. ואין לספרדים לשנות את המבטא שלהם, ובפרט בשם ה׳, שמזכירים בקמ״ץ הדומה קצת לפת״ח, ולא לחול״ם. [ילקו״י מועדים עמו׳ כב, חזו״ע עמ׳ פג]

ב בערב התקדש החג לפני תפלת ערבית אומרים פיוט ״אחות קטנה״, וחותם בסוף כל בית תכלה שנה וקללותיה, כלשון חז״ל במגילה (לא:), ובסיום הפיוט חותם תחל שנה וברכותיה. ואחר כך אומרים המזמור הרנינו לאלהים עוזנו, שהיו אומרים אותו הלוים במוסף של ראש השנה (כדאיתא בר״ה ל:), כי נאמר בו תקעו בחודש שופר בכסא ליום חגנו. ודרשו חז״ל

(ר״ה ח.) איזהו חג שהחדש מתכסה בו, הוי אומר זה ראש השנה. ופרש״י שאין הלבנה נראית בו לרחוקים, לפי שקטנה היא סמוך לחידושה, והתוס׳ פירשו בשם ר״ת, מתכסה לשון מזדמן, כמו (משלי ז, כ), ליום הכסא יבא ביתו. ע״ש. גם מ״ש עדות ביהוסף שמו בצאתו על ארץ מצרים היה זה בראש השנה, כדאיתא בר״ה י״א

ג ראש השנה שחל בשבת מיד אחר תפלת מנחה אומרים קבלת שבת, קודם הפיוט אחות קטנה, ואין אומרים פרק במה מדליקין ביום טוב שחל בשבת, כמו שכתב הרמ"א (סוף סי' ערב). ואף על פי שבספר שיורי כנה"ג כתב שבמקומו נהגו לאומרו ביום טוב שחל בשבת, מכל מקום מנהגינו פה עה"ק ירושלים שלא לאומרו. ואחר מזמור שיר וכו' אומרים אחות קטנה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד כג, חזון עובדיה ימים נוראים עמוד עו]

ד מתפללים ערבית בכוונה ובהכנעה ובתחנונים, וכמו שאמרו בראש השנה [טז:]: כל שנה שרשה בתחלתה מתעשרת בסופה, שנאמר מראשית השנה, רשית כתיב, ועד אחרית שנה סופה שיש לה אחרית, ופירש רש"י שרשה בתחלתה, שישראל עושים עצמם רשים בראש השנה לדבר תחנונים ותפלה, וכמו שכתוב תחנונים ידבר רש. ע"כ. ולכן אומרים בראש השנה פיוט ידי רשים. [אהלי יעקב. ילקוט יוסף על המועדים עמוד כג].

ה אין להתוודות ביום ראש השנה, וכל שכן שלא יעורר את עצמו לבכות, שאין לבכות בראש השנה. והתפלות בראש השנה יהיו בשמחה ובטוב לבב, ובנעימה קדושה, ומתוך כוונה שלימה, כי בטוחים אנחנו בישועת הקב"ה שיכתבנו ויחתמנו לחיים טובים. ולא כאותם שמביאים עצמם לידי בכיה בתפלות ראש השנה, שהרי ראש השנה יום שמחה הוא, וכמו שנאמר ושמחת בחגך, ונאמר תקעו בחודש שופר בכסא ליום "חגנו", איזה חג שהחדש מתכסה בו, הוי אומר זה ראש השנה (ראש השנה ח:). וכן נאמר בספר עזרא, שכאשר היה עזרא הסופר קורא בספר התורה היו כל העם בוכים, ונאמר על זה בספר נחמיה (פרק ח' פסוק ט), ויאמר נחמיה הוא התרשתא ועזרא הכהן הסופר לכל העם, היום קדוש לה' אלהיכם אל תתאבלו ואל תבכו, כי בוכים (היינ) כל העם כשמעם את דברי התורה, ויאמר להם, לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו, כי קדוש היום לאדונינו, ואל תעצבו כי חדות ה' היא מעוזכם, וילכו כל העם לאכול ולשתות ולעשות שמחה גדולה כי הבינו בדברים אשר הודיעו להם. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד כג]. אבל רשאי להתודות בהרהור הלב, ולחשוב בעזיבת החטא ולשוב בתשובה. ומכל מקום אדם שמתעורר מעצמו בבכיה ומתפלל בדמעות שליש, אין בזה חשש איסור כלל. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד כה. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד סח]

ו יש נוהגים להתפלל בר"ה וביום הכפורים בכריעה ובכפיפת קומה, וצריכים לזקוף קומתם לקראת סוף הברכות, ואחר שהתחיל מעט מהברכה הסמוכה יחזור לכוף כאגמון ראשו.

ז מנהגינו על פי המקובלים שלא להגביה את הקול בתפלות הלחש גם בראש השנה ויום הכפורים, שגם בהם צריך להתפלל את תפלת העמידה בלחש. ומכל מקום צריך להשמיע לאזניו גם בשאר ימות השנה.[ילקו"י חלק א' מהדורא קמא עמוד קנט. ילקוט יוסף מועדים עמוד כג].

ח קהלות שנהגו שבליל ראש השנה, או שאר לילי יום טוב, השליח צבור אומר את תפלת הלחש בקול רם, והקהל אומרים אחריו בלחש, יש להם על מה שיסמוכו. ומכל מקום אם הדבר ברור וידוע שכל הקהל יודעים להתפלל מתוך המחזור וביד כולם מחזורים, ומרצונם הטוב חפצים לבטל המנהג הנ"ל, בלי שום מחלוקת, באופן שגם השליח צבור יתפלל בלחש, כמנהג שאר קהלות בישראל, נכון מאד שלא ימשיכו במנהגם, ותבא עליהם ברכת טוב. [ילקוט יוסף מועדים עמ' כד. חזון עובדיה ימים נוראים עמ' עח]

ט צריך לומר בתפלה של ראש השנה "המלך הקדוש" במקום האל הקדוש. ואם טעה וחתם "האל הקדוש", אם נזכר בתוך כדי דיבור, דהינו בתוך כדי אמירת "שלום עליך רבי", ומיד חתם "המלך הקדוש" יצא. ואם לא נזכר אלא לאחר מכן, או שהתחיל תיבת "אתה" בחרתנו, צריך לחזור לראש התפלה. ואין חילוק בזה בין תפלת ערבית של ראש השנה לשאר תפלות. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד כד, חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד קצ]

י אם הוא מסופק בראש השנה אם חתם האל הקדוש או המלך הקדוש, אם ברור לו שאמר באמצע אתה קדוש לדור ודור המליכו לאל, ובכן וכו', אנו אומרים שמסתמא חתם כהוגן "המלך הקדוש", ואם לאו צריך לחזור לראש התפלה. [ילקוט יוסף מועדים עמוד כד].

יא אם טעה ולא אמר זכרנו לחיים, ומי כמוך, וכתוב, ובספר חיים, אינו חוזר, כל שחתם ברוך אתה ה' שבסוף אותה הברכה. [ילקו"י מועדים עמ' כה, חזון עובדיה על ימים נוראים עמ' רו]

יב מי שטעה בתפלת ראש השנה ויום הכפורים, ואמר ברכת אתה קדוש כולה, וחתם המלך הקדוש, אבל שכח לומר הנוסח: ובכן יתקדש שמך וכו', אינו חוזר. ואף אם כשאמר ברוך אתה ה' כדי לחתום המלך הקדוש, נזכר שדילג "ובכן יתקדש" אין לו לסיים למדני חקיך, אלא יחתום המלך הקדוש, וימשיך משם כסדר, ואף לא יאמר ובכן יתקדש וכו', בין ברכה לברכה, אלא אם ירצה אומרם באלקי נצור שבסוף התפלה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד כה. שו"ת יחוה דעת חלק ה' סימן מט עמוד ריא].

יג כשחל ראש השנה בשבת, צריך להזכיר "את יום השבת הזה", ויאמר: "זכרון תרועה באהבה מקרא קודש", ואם טעה ואמר יום תרועה, יצא. [חזון עובדיה על הימים הנוראים שם].

יד בחתימת "זכרונות" החתימה היא: בא"י שומע קול תרועת עמו ישראל היום ברחמים. וכשחל ראש השנה בשבת, ידלגו תיבת "היום", כיון שאין תקיעת שופר בשבת. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד כה, חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד עב, עה]

טו בתפלות ראש השנה אין לומר מועדים לשמחה וכו', וכן אין אומרים "והשיאנו" שאין לומר כן אלא בשלש רגלים. ואין צריך להזכיר "ראש חודש". ולפני שחותם בתפלה, אומר סמוך לחתימה: ודברך מלכנו אמת וקיים לעד, וחותם: ברוך אתה ה' מלך על כל הארץ מקדש [השבת ו]ישראל ויום הזכרון. ואם

חתם מקדש ישראל ויום הזכרון, ורק שכח לומר בחתימתו "מלך על כל הארץ", יצא, ואינו צריך לחזור. [ילקו"י עמוד כה].

טז מי שטעה בתפלת ראש השנה, וחתם בא"י מקדש ישראל "והזמנים", במקום "ויום הזכרון", לא יצא. ואפילו אם ידע שהיום ראש השנה, אלא שסבור שהוא בכלל הזמנים, לא יצא. ואם נזכר בתוך תפלתו, חוזר לומר מלוך על כל העולם כולו וכו', או לפחות יאמר קדשנו במצותיך וכו', ויחתום כהוגן ישראל ויום הזכרון. ואם נזכר אחר שסיים תפלתו, חוזר לראש. [ילקו"י מועדים עמ' כו. יביע אומר ח"ד סי' נט אות ט. חזו"ע ימים נוראים עמו' פא].

יז גם מי שטעה בקידוש של ליל ראש השנה וחתם מקדש ישראל והזמנים, ולא נזכר אלא אחר כדי דיבור,[או שהתחיל בברכת שהחיינו] חייב לחזור ולקדש. [כ"כ בשו"ת אבני זכרון סי' ד].

יח בתפלת שחרית של ראש השנה, [וכן בכל עשרת ימי תשובה], יאמרו ב' פעמים ה' הוא האלקים, קודם ה' מלך. ואחר ישתבח יאמרו מזמור ממעמקים קראתיך ה'. ואחר ברוך שאמר אומרים מזמור שיר ליום השבת, במקום מזמור לתודה. ויש לנהוג כן ביום טוב שחל בחול. [יבי"א ח"ט חאו"ח סי' כב אות ד'. ובח"י בהערות לרב פעלים ח"ג חאו"ח סימן לח. ילקו"י שם]

יט בתפלות של ראש השנה [וכן בעשרת ימי תשובה], יאמרו בסוף העמידה עושה "השלום" במרומיו, וכן אחר חזרת השליח צבור בקדיש תתקבל, [רמז לשם המלאך "ספריאל", שהוא בגימטריא "השלום", והמלאך הזה הוא סופר, וכותב את בני האדם בספר החיים, בעשרת ימי תשובה]. אבל בשאר הקדישים אין צריך לומר "השלום". והאומר אחר קדיש תתקבל של ליל שבת, יש לו על מה שיסמוך, אחר שאומרו אחר ברכה מעין שבע. [כ"כ בשעה"כ (דף צ), ובספר פרי עץ חיים (שער תפלות, עמ' תקפג). חזו"ע ימים נוראים עמ' פב. ילקו"י מועדים עמוד כו].

כ יש נוהגים לכפול תיבת "לעילא" בכל הקדישים בעשרת ימי תשובה. אבל הספרדים ובני עדות המזרח אינם נוהגים כן, ואומרים לעילא רק פעם אחת. [ילקו"י מועדים עמ' כו, חזו"ע עמ' פב]

כא יש נוהגים בתפלת "תענו ותעתרו" שבימים הנוראים, שכאשר השליח צבור אומר "שערי אורה""שערי ברכה" וכו', עונים אחריו "אמן", אחר כל משפט, ויש להם על מה שיסמוכו. והוא הדין בעניית אמן אחר "היום תאמצנו" וכו', אולם אין עניית אמן זו חיוב. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד כו. יחוה דעת חלק ג' סימן ט].

כב יש הנוהגים לומר בראש השנה וביום הכפורים בשחרית, פיוט"ה' שמעתי שמעך יראתי", בין תפלת לחש לחזרת הש"ץ. ובמקום שנהגו כן, יש להם על מה שיסמוכו, בין בשחרית ובין במוסף. ואין לבטל מנהגם, שמנהגם מיוסד על אדני פז, והנח להם לישראל. ויש נוהגים לאמרו רק במוסף, ונהרא נהרא ופשטיה. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד כז].

כג כשהשליח צבור חוזר התפלה בקול רם, על הקהל להאזין היטב ולכוין לברכותיו, ולענות אמן אחר הברכות. ומותר לקהל לומר בלחש ובקול דממה דקה את טופס הברכות שבתפלות הימים הנוראים, ובחזרת השליח צבור, יחד עם השליח צבור האומרם בקול רם, ואף מותר להזכיר את שם ה' שבנוסח טופס הברכות, ורק יזהרו להפסיק ולשתוק בחתימת הברכות, ויענו ברוך הוא וברוך שמו, ואמן אחר הברכות. ונכון שלא יגביהו קולם עם השליח צבור. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד כז. יחוה דעת חלק ה' סימן מג].

כד בחזרת השליח צבור כשאומר ואתם הדבקים בה' אלוהיכם, אין לומר היום תכתבנו לחיים טובים, שאין אנו יכולים להחזיק עצמנו כצדיקים גמורים שנכתבים ונחתמים לאלתר. אלא יאמר היום תתננו לחן ולחסד ולרחמים, ותכתבנו לחיים טובים ולשלום.

כה אחר החזרה אומרים אבינו מלכנו וכו'. ואם חל ראש השנה בשבת, יש נוהגים לאומרו, ומדלגים הזכרת חטא ועון, וכן פשט המנהג ברוב בתי הכנסת של הספרדים. וכן בשבת שובה, וכל שכן ביום הכפורים שחל בשבת, שהוא גם יום הדין. וכן ראוי לנהוג. אבל במקום שמנהגם ברור שלא לומר אבינו מלכנו כשחל ראש השנה בשבת, ישארו במנהגם, ובזה לא ישנה אדם מן המנהג מפני המחלוקת. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד כז. יחוה דעת חלק א' סימן נד. חזון עובדיה על ימים הנוראים עמוד קד]

כו הפיוטים של ראש השנה ושל יום הכפורים, שיסדו המשוררים הראשונים רבי יהודה הלוי ורבי שלמה אבן גבירול, כגון ידי רשים, שואף כמו עבד, ה' יום לך אערוך תחנה, ודומיהם, נוהגים להניחם ולאומרם אחר החזרה של תפלת שחרית וקדיש תתקבל, כדי שלא להפסיק באמצע נשמת. וכן המנהג בכמה קהלות קדושות. וכן ראוי לנהוג. והנוהגים לומר פיוטים אלו קודם ישתבח, אין רוח חכמים נוחה מהם, וראוי לבטל מנהגם על ידי הסברה נאותה, ובדרכי נועם. ובפרט שעל פי הקבלה הדבר חמור ביותר, שאין להפסיק כלל בין ברוך שאמר לישתבח. [ילקו"י מועדים עמוד כח, יחוה דעת ח"ב סי' ז'. חזו"ע ימים נוראים עמוד ק]

כז חדשים מקרוב באו לשלוח יד ולהגיה מעצמם בפיוטים, ובאמת שאינו נכון כלל לשנות מהנוסחא המקובלת מגדולי משוררי ספרד במשך דורות רבים ולעשותם טועים, ולכן מה שהגיהו גם כן בנוסח הקודם "חקור פעליו רק אל תשלח ידיך" ושינו הנוסחא, לא יפה עשו. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד כח].

כח יש לקצר בפיוטים ובסליחות של שחרית, ולשעֵר להספיק להתפלל מוסף קודם זמן תפלת מנחה, שהיא בסוף שש שעות מהיום. וכן יש להזדרז במכירת המצות של פתיחת ההיכל והגבהת ספר תורה, ובריבוי עולים נוספים על חובת היום, מהטעם הנ"ל. ואחר החזרה של תפלת שחרית יום

הכפורים, יאמרו אבינו מלכנו, ואפילו חל יום הכפורים להיות בשבת.

כט מנהג יפה על פי המקובלים לומר בליל ראש השנה קודם קדיש בתרא לדוד מזמור לה' הארץ ומלואה(תהלים כד), שהוא סגולה שלא תחסר פרנסתו ומזונותיו במשך כל ימות השנה. ואחר המזמור אומרים התפלה שעל הפרנסה. [פרי עץ חיים (שער תפלות ר"ה עמ' תקפג), חמדת ימים]

קצת הערות בנוסח תפלת ימים הנוראים

א אחות קטנה, בבית המתחיל נחה בנחת, מסיים, והיא כפורחת עלתה נצה לא הבשילו אשכלותיה. יש שהדפיסו תיבת "לא" בסוגריים, וכתבו נ"א"כי" הבשילו אשכלותיה. אין צריך לדקדק בזה. [חזון עובדיה על הימים הנוראים עמוד סד].

ב זכרנו לחיים. הטור בשם מהר"ם מרוטנבורג כתב, שיש לומר זכרנו "לחיים" בשבא תחת הלמד, ולא בפתח, שאם כן יהיה נראה כאומר לא חיים, כדאיתא בנדרים (יא.) לחולין, דהוי כמו לא חולין. ואף בשאר ימות השנה אנו אומרים בברכת השכיבנו והעמידנו מלכנו לחיים טובים, בשבא תחת הלמד ולא בפתח. [חזון עובדיה ימים הנוראים עמ' סה].

ג זכרנו לחיים. כתב הטור (סי' תקפב) בשם מהר"ם, שאין להוסיף כאן לומר לחיים "טובים", ורק לבסוף באמצע מודים, אומר וכתוב לחיים "טובים" כל בני בריתך. כי המבקש אינו מבקש תחלה אלא דבר מועט, ואח"כ מוסיף והולך. [חזו"ע שם עמוד סז].

ד ובכן, כתב בשער הכוונות (דף צז ע"א), דע כי ד' פעמים נזכרו בלשון "ובכן". ובכן יתקדש שמך ה' אלהינו, ובכן תן פחדך ה' אלהינו, ובכן תן כבוד לעמך, ובכן צדיקים יראו וישמחו. ושלא כדברי הפוחתים ממנין זה, וגורעים כפי העולה על דעתם. ע"כ. אמנם בסידור רב עמרם השלם ח"ב (דף קלה.) חסר שם "ובכן יתקדש שמך ה"א", ויש רק ג' פעמים ובכן. והרב ר' דוד אבודרהם (דף עא:) כתב כדברי הארחות חיים, ששלשה ובכן כנגד מלכיות זכרונות ושופרות, ואף על פי כן הזכיר גם ובכן יתקדש שמך ה"א. [חזו"ע שם]

ה ויעשו כולם אגודה אֶחַת לעשות רצונך בלבב שלם, הניקוד של אחת, האלף בסגול והחית בקמץ, שכן הוא בשמואל ב' (ב. כה): ויתקבצו בני בנימין ויהיו לאגודה אחת. ויש מי שרצה לומר שצריך לומר האלף בפתח. אך העיקר כמנהגינו לומר האלף בסגול, כלשון הפסוק. [חזון עובדיה על הימים הנוראים עמוד סט].

ו שידענו ה' אלהינו שהשלטון בידך. ולא כהנוסחא "כמו" שידענו, ואף שכן כתב מרן הב"י (סי' תקפב), מ"מ בשער הכוונות כתב שצריך למחוק תיבת "כמו". שיש כאן מ"ב תיבות, כנגד שם בן מ"ב אותיות. ע"ש. וכ"כ בספר קמח סולת.[חזון עובדיה ימים נוראים עמ' ע].

ז מנהגינו לומר "שהשְלטוֹן" האות שין בחיריק. והטית בחולם. כי הוא שם דבר, כמו "ואין שלטון ביום המות" (קהלת ח. ח). וכ"כ הפרי חדש ועוד אחרונים. ואנו לא נהגנו לומר שהשלטן, השין בקמץ חטוף, והטית בקמץ, במשקל קרבן, כדברי השיורי כנה"ג. ומכל מקום גם האומר שלטן השין בקמץ חטוף והטית בקמץ, יש לו על מה לסמוך.[חזו"ע שם עמ' ע].

ח עוז בידך וגבורה "בימינך", יש לומר הנו"ן בסגול, ולא בשוא, כי גם בפסוק הנ"ל: תרום ימינך, הנו"ן בסגול. וכן הוא בשלמי צבור, ובספר קמח סולת. [חזו"ע ימים נוראים עמ' ע].

ט ותקוה "טובה" לדורשיך, כן צ"ל. וכמ"ש בשער הכוונות (דף צז ע"ב) ולא כמו שכתוב באיזה מחזורים ותקוה לדורשיך, כי צריך האדם לפרש ולבאר תכלית הביאור כוונתו בתפלתו. וכמו שאמרו בזוה"ק (פרשת וישלח דף קסט.). [חזון עובדיה על הימים הנוראים עמוד ע].

י ובכן צדיקים יראו וישמחו וישרים יעלוזו וחסידים ברנה יגילו. הוא ע"פ מה שאמרו בתענית (טו.), צדיקים לאורה וישרים לשמחה, שנאמר אור זרוע לצדיק ולישרי לב שמחה, ופרש"י ישרים עדיפי מצדיקים. וכן כתב המלבי"ם (תהלים קמ. יד), אך צדיקים יודו לשמך, והישרים שהם במדרגה יותר מצדיקים ישבו את פניך וישיגו אותך בעצמך, ולא רק שמך בלבד. ע"כ. ורבינו יהודה בר יקר (רבו של הרמב"ן, בעמוד נד), כתב, שצדיקים היא המעלה העליונה, והמעלה השניה, חסידים, והם בעלי תשובה, והשלישית היא זקני עמך בית ישראל, והיא מעלת הישרים. ואע"פ שבנשמת כל חי, הסדר בפי ישרים תתרומם, ואח"כ ובשפתי צדיקים תתברך וכו', שם רצה המחבר לרמוז ע"פ הסדר ההוא ליצחק ולרבקה, בראשי תיבות, ולכך לא סידרם כסדר מעלתם. ע"ש. [חזון עובדיה ימים הנוראים עמוד ע].

יא והרשעה, הריש בחיריק, כולה כעשן תכלה. אף על פי שיש נוסחאות בעשן תכלה, באות בית. וכן כתב הרב ר' דוד אבודרהם (דף עא ע"ב). וכן הסכים הפרי חדש, על דרך הכתוב (תהלים לז כ), כלו בעשן כלו. אבל רבינו יהודה בר יקר בפירוש התפלות (עמוד פו) כתב, שצ"ל כעשן. וכ"כ הגר"א במעשה רב (אות קצז), שצ"ל כעשן באות כף. והוא על דרך הפסוק (תהלים סח. ג) כהנדוף עשן תנדוף כהמס דונג מפני אש יאבדו רשעים מפני אלהים. כשם שהעשן מתנדף וכלה, כן יאבדו רשעים מפני ה'. וצדיקים ישמחו ויעלצו לפני אלהים, היינו דבר והיפוכו, כמו התחנה כאן. [חזון עובדיה על הימים הנוראים עמוד עא].

יב ותתן לנו ה״א באהבה את יום הזכרון הזה. ואין מזכירים בו ראש חודש, דקי״ל בעירובין (מ:) זכרון אחד עולה לכאן ולכאן. וכן פסקו הטור וש״ע. וצ״ל״באהבה״, ואף שהכנה״ג כתב שהוא מדלג מלת ״באהבה״ הראשונה, אין אנו נוהגים כן, אלא אומרים ותתן לנו ה״א״באהבה״, שכן הנוסחא בסידורי הגאונים. [חזון עובדיה ימים הנוראים עמ׳ עא].

יג יום תרועה ״באהבה״ מקרא קודש, כן הנוסח בדברי הגאון רבינו שמואל בן חפני, הובא באוצר הגאונים (ר״ה, סי׳ עז, עמוד מט). וכן הוא בראבי״ה (עמוד רלא). וכ״כ הגר״ח פלאג׳י שיש לומר מלת באהבה בשניהם, ותתן לנו ה״א באהבה את יום הזכרון הזה, ולבסוף, יום תרועה באהבה מקרא קודש, ומלת באהבה ראשונה על עצם קדושת היום, כי קדוש היום לאדונינו, ולבסוף יום תרועה באהבה מקרא קודש על מצות היום, שהשופר מהפך מדת הדין למדת הרחמים. שנאמר עלה אלהים בתרועה, ה׳ בקול שופר, ה׳ הוא מדת הרחמים, שנהפכה מדת הדין למדת הרחמים, וכמבואר בזוה״ק. [חזון עובדיה ימים נוראים עמוד עב].

יד בשבת אומרים זכרון תרועה באהבה מקרא קודש, והוא ע״פ הגמרא (ר״ה כט:) כתוב אחד אומר שבתון זכרון תרועה, וכתוב אחד אומר יום תרועה יהיה לכם. לא קשיא כאן ביו״ט שחל בשבת, כאן ביו״ט שחל בחול. וכן הוא במסכת סופרים. וכ״כ הראב״ן בשם רבינו שמואל בן חפני, שמנהג שתי ישיבות, שאם חל ר״ה בשבת אומרים זכרון תרועה, לפי שאין תקיעת שופר דוחה את השבת בגבולין. ואם חל בימי החול אומרים יום תרועה. וכן פסקו הטור והש״ע. ואם טעה ואמר בשבת יום תרועה, כתב הפרי חדש, שאינו חוזר, שמכיון שאילו היה בית דין קבוע וסמוך בא״י היו תוקעים אף בשבת, יום תרועה מקרי, הילכך אין מחזירין אותו. א״נ שמכיון שבשאר שנים תוקעים בו, אע״פ שבשנה זו אינו יום תרועה אין בכך כלום, שבשמים ממעל תוקעים בשופר גם בר״ה שחל בשבת, בב״ד העליון במקום שהסנהדרין עומדים. וכמו שהיו תוקעים בב״ד הגדול של הסנהדרין בלשכת הגזית, כן הוא בבית דין של מעלה וכו׳. [חזון עובדיה ימים נוראים עמוד עב].

טו אם חל ר״ה בימי החול וטעה ואמר ״זכרון תרועה״ פשוט שאין מחזירין אותו, שהרי בתורה נאמר על ר״ה״זכרון תרועה״. ובסדר רב עמרם השלם ח״ב (דף קמז) ס״ל שבין כשחל בימי החול בין כשחל ביום השבת אומרים ״זכרון תרועה״. וכן הוא בארחות חיים. וכתב בשבולי הלקט, יש מן החכמים שאומרים שאם חל ראש השנה בימי החול אומרים יום תרועה, ואם חל בשבת אומרים זכרון תרועה. ויש מהם שאומרים שאין לשנות, אלא בין בחול בין בשבת אומרים זכרון תרועה. ע״כ. ובשו״ת תרומת הדשן (סי׳ קמה) כתב, ואחד מהגדולים קיבל מרבותיו שלעולם י״ל״זכרון תרועה״ מקרא קודש. גם הטור או״ח (סי׳ תקפב) כתב בשם רבינו האי גאון בסתם הנוסח זכרון תרועה. וכן נראה מדברי הרמב״ם. ולפי זה נראה דלדידן שאומרים יום תרועה כשחל בימי החול, אם אמר זכרון תרועה, בודאי שאין מחזירין אותו. [חזון עובדיה על הימים הנוראים עמוד עג]. טז. ״ותמלוך אתה הוא ה״א מהרה על כל מעשיך״. בשו״ת הרשב״ץ ח״ג (סי׳ קפד) כתב לגמגם על הנוסח ״אתה הוא״, אלא צ״ל ותמלוך אתה ה׳ לבדך, והובא בב״י. אך בכל המחזורים הנוסחא כאמור. וכבר האריך בשלמי צבור (דף שה ע״ד) ליישב הנוסחא שבידינו, וכתב, שמעולם לא שמענו להוסיף מלת ״לבדך״. [חזון עובדיה ימים הנוראים עמ׳ עג].

יז מלוך על כל העולם כולו. וכן הוא הנוסח בסידור רב סעדיה גאון (עמוד ריט), ובסדר רב עמרם השלם ח״ב (סי׳ קז דף קמז:) בשם רב יהודאי גאון. וכן הוא בהלכות גדולות (הל׳ ר״ה דף לח.). ובספר פרדס הגדול (סי׳ קעו), ושכן אמרו רב פלטוי גאון, ורב כהן צדק. וכתב הלבוש, שהנכון לומר מלוך על כל העולם, ואין צריך לומר תיבת כולו, שהוא כפל לשון. והט״ז (סי׳ שפ סק״א) כתב, שצ״ל כל העולם כולו, כי פעמים רבות מצינו לשון כל, והיינו רוב, מפני שרובו ככולו, וקמ״ל הכא שהוא כולו ממש. [חזון עובדיה על הימים הנוראים עמוד עג].

יח ויבין כל יצור כי אתה יצרתו, הנכון לקרות: יָצוּר, בשבא תחת היו״ד, ולא כהאומרים יָצור בקמץ. וכ״כ הגר״ח פלאג׳י בספר רוח חיים. [חזון עובדיה ימים נוראים עמ׳ עה].

יט כשחל ראש השנה בשבת נכון לומר אלהינו ואלהי אבותינו רצה נא במנוחתינו, קדשנו במצותיך וכו׳. והלבוש (בסי׳ תקפב ס״ח) כתב חילוק בזה בין ראש השנה ליוהכ״פ, שביוהכ״פ שחל בשבת א״צ לומר רצה נא במנוחתינו, כי יום ענות נפשו הוא, ואין לנו כל כך רצון במנוחתינו. [שו״ת יביע אומר ח״א (חאו״ח סי׳ לח). חזו״ע ימים נוראים עמ׳ עה].

כ תן חלקנו בתורתך. כתב הרב אהלי יעקב, שכן היא הנוסחא הנכונה, [ולא ״שים״ חלקנו], שכן הוא לשון המשנה (אבות פרק ה). וכ״כ הנוסח בסדר רע״ג וברמב״ם וברד״א. וכן הנכון לומר ״תן״, ולא ״שים״, ששימה כל דהו משמע, כדאיתא במנחות (נט:) ע״כ. ובדברי תורה הרחב פיך ואמלאהו כתיב (ברכות נ.). ולכן צ״ל תן חלקנו בתורתך. ושכן מצא בשם גדול אחד. ע״כ. והנה הנוסח הרגיל בכל השנה, שים חלקנו בתורתך. וכן אנו אומרים בכל יום, הוא יפתח לבנו בתורתו וישים בלבנו אהבתו ויראתו, וכן הוא בסדר רב עמרם גאון (דף קנו ע״ב), ובמחזור ויטרי (סי׳ צח עמוד עד). וכ״כ ר׳ דוד אבודרהם (דף לד ע״ג). וכבר כתבו התוס׳ גיטין (כ.) שאף לשון נתינה סגי בכל שהוא, דהא כתיב גבי תרומה, ראשית דגנך תתן לו, וקי״ל חטה אחת פוטרת את הכרי. והא דאמרינן במנחות (נט:) שנתינת לבונה היינו בכזית, היינו משום שהכתוב שינה מלשון שימה דאתחיל בה, דכתיב לא ישים עליה שמן, או משום דהוי דומיא דהקטרת לבונה בחוץ וכו׳. ע״ש. ובדין מתנות לאביונים דכתיב בהו נתינה די בשוה פרוטה, כמ״ש הריטב״א (במגילה ז.). ובלשון חז״ל (ברכות טז:), יהי רצון שתשים שלום. וכן בתפלת שמונה עשרה שבכל יום, שים שלום טובה וברכה. ולכן א״צ לשנות, ויכולים לומר שים חלקנו

בתורתך. והגאון הנצי״ב כתב, שבכל מקום כתוב לשון שימה לגבי הקטורת, וישימו עליה קטורת וכו׳, משום דמשמעות שימה היא נתינה בסדר יפה ושימת לב. שיהא מתוקן ומסודר ככל הצורך. ולפ״ז גם אנו מתפללים שתהיה משנתינו סדורה יפה בפינו, לכן אנו אומרים שים חלקנו בתורתך. [חזו״ע ימים נוראים עמ׳ עה].

כא ודברך מלכנו אמת וקיים לעד. כתב בסידור רש״י (סי׳ קעט) דמה שתיקנו חכמים לומר כן, סמכו על מה שאמרו בפסיקתא בפרשת בחודש השביעי באחד לחודש, פתח ר׳ תנחומא, לעולם ה׳ דברך נצב בשמים, לדור ודור אמונתך (תהלים קיט פט), מהו לעולם ה׳ דברך נצב, אלא אמר דוד לפני הקב״ה, רבונו של עולם אין אתה בא עלינו אלא במדת הרחמים, אילולא כך לא היינו יכולים לעמוד אפילו שעה אחת, שנאמר, ואל תבוא במשפט את עבדך כי לא יצדק לפניך כל חי, ולכן נאמר לעולם ה׳ דברך נצב בשמים, אינו אומר כאן אלהים, אלא ה׳, שהוא מדת הרחמים, שנאמר ה׳ אל רחום וחנון. ואף לאדם הראשון יציר כפיך, בשעה שדנת אותו, אילולא ששתפת מדת רחמיך, לא היה עומד אפילו שעה אחת, וכן התקנת עמו, שכשם שדנת אותו ברחמים וחיבבת אותו, כך אתה עתיד לדון את בניו לזכותם, זהו שנאמר לעולם ה׳ דברך נצב בשמים לדור ודור אמונתך. וכך אנו אומרים לפני הקב״ה, רבונו של עולם, דבר זה ברור לנו שתתנהג עמנו במדת הרחמים, כדברך שהבטחת לאדם הראשון, שתדין דורות הבאים ברחמים, ודברך מלכנו אמת וקיים לעד, ותביט לרחמינו ולצדקינו במשפט. ע״כ. [חזו״ע ימים נוראים עמוד עו].

כב הנוסח בסדר רב עמרם ״ודברך אמת וקיים לעד״. וכ״ה נוסחת הרמב״ם, והר״ן, ושבולי הלקט, וארחות חיים, ובכל בו. וכ״כ כמה אחרונים, אבל בסידור הרוקח, ובספר המנהיג, ובספר חסידים, ובסידור רש״י, ובמחזור ויטרי, ובספר המחכים, הנוסח, ודברך ״מלכנו״ אמת וקיים לעד. וכן מנהגינו. וכן כתבו הפרי חדש, ומרן החיד״א. ושכן הוא נוסח האר״י. וכ״כ הרב שלמי צבור (דף שח ע״ב). [ראה חזון עובדיה על הימים הנוראים עמוד עו].

כג ועל המדינות בו יאמר, איזו לַחרב (הלמ״ד בפתח), איזו לְשלום (הלמ״ד בשבא), איזו לָרעב (הלמד בקמץ), איזו לְשובע (הלמד בשבא). כן מנהגינו. וכן הוא בירמיה (טו. ב), לַחרב ולָרעב.

סימן תרכב – סדר תפלת מנחה של יום הכפורים

א במנחה של יום הכפורים מנהגינו להתחיל בפרשת העקדה. ומתעטפים בטלית בברכה, אלא אם כן מתחילים מנחה תוך חצי שעה מסיום המוסף והסליחות, שאז אינו מברך. [שאין לברך משום דסב״ל. אבל אם פשט טליתו ע״מ שיחזור ויתעטף בו לאחר יותר מחצי שעה, (ע׳ בשו״ת יביע אומר ח״ח סי׳ ב אות ו), צריך לחזור ולברך עליו. וכ״ש אם קיפל טליתו ונתנו בכיס הטלית, שמעשיו מראים שאין דעתו לחזור ולהתעטף בו מיד, והוי היסח הדעת, לפיכך חוזר לברך. וכן המנהג לברך על הטלית לפני המנחה].

ב נוהגים לומר פרשת העקידה, ורבונו של עולם שלאחריה, עד אזכור והארץ אזכור.

ג אחר פרשת העקידה מתחילים למנצח על הגיתית לבני קורח מזמור וכו׳. ואומרים אשרי ובא לציון. [טור ושלחן ערוך סי׳ תרכב].

ד מוציאים ספר תורה וקוראים בו שלשה בפרשת העריות (ויקרא יח. א) עד סוף הפרשה.

ה השלישי העולה לתורה הוא המפטיר, ולא יאמר קדיש בין קריאת ספר תורה להפטרה, אלא יאמרנו אחר ברכות ההפטרה. [ילקו״י מועדים עמ׳ קיא. חזו״ע ימים נוראים עמ׳ שנח.].

ו השלישי מפטיר ביונה, ומסיים בפסוקי מי אל כמוך (מיכה ז יח-כ), ומברך לפני ההפטרה ולאחריה כדרך שמברך בשחרית. [ילקוט יוסף מועדים עמ׳ קי. חזון עובדיה ימים נוראים עמ׳ שנד]

ז אין אומרים ואני תפלתי אפילו אם חל יום הכפורים בשבת. ולכן יש לדלג ״ואני תפלתי״ שבסוף יהי רצון שבמחזורים שאומרים בעת פתיחת ההיכל. [ילקוט יוסף מועדים עמ׳ קי. חזון עובדיה, עמוד שנה. והוא ע״פ המדרש, על פסוק (תהילים סט יג) ישיחו בי יושבי שער ונגינות שותי שכר].

ח מפטירים ביונה, ואחר כך יחזירו הספר תורה למקומו, ויאמרו פסוקי יהללו, [ואם חל בשבת מזמור שיר ליום שבת], כדי שיוכלו לומר חצי קדיש קודם העמידה. [ההפטרה ביונה, היא כדי לעורר הלבבות לתשובה, שהרי אנשי נינוה נגזרה עליהם גזרה, ובזכות התשובה נתבטלה הגזרה].

ט כהן שזכה בקניית עליית מפטיר של מנחת יום הכפורים, כי נכספה וגם כלתה נפשו לקרוא בהפטרת יונה, יש לו על מה שיסמוך שיעלה לעליית מפטיר, אחר שקראו כהן ולוי. ובלבד שיאמר השליח צבור, ״ואף על פי שהוא כהן יעמוד למפטיר״. [ילקו״י מועדים עמ׳ קיא].

י אחר ההפטרה מנהגינו לברך כל הברכות שנתקנו לאחר ההפטרה, ובכלל זה על התורה ועל העבודה וכו׳. [ילקוט יוסף מועדים עמוד קיא. חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד שנה, שס].

יא אין הכהנים נושאים כפיהם לברך ברכת כהנים במנחה. וכהן שעבר ועלה לדוכן לנשיאות כפים, כיון שעלה לא ירד, ושאר אחיו הכהנים, יצאו מבית הכנסת החוצה, ולא יעלו עמו. ואחר החזרה אומרים אבינו מלכנו (אפילו כשחל בשבת). [חזו״ע עמ׳ שס, שסא]

יב כשחל יום הכפורים בשבת אומרים אחר אבינו מלכנו "צדקתך צדק", כיון שהוא יום דין. והאשכנזים אין אומרים לא צדקתך ולא אבינו מלכנו. [ילקו"י מועדים. חזו"ע עמ' שסא].

סימן תקצז – אם מותר להתענות בראש השנה

א אוכלים ושותים ושמחים בראש השנה, ואין מתענים בו. ואם חושש שיאריכו בשחרית ומוסף יותר מחצות היום, ישתה מים או תה [בסוכר] לפני התפלה כדי שלא ישאר בתענית. ומכל שכן כשחל בשבת. ונכון שהשליח צבור לא יאריך יותר מדי, וכן הגבאים לא יאריכו במכירת המצות, בכדי שיוכלו הקהל לאכול קודם חצות היום. ולא ירבה באכילה לאכול כל שובעו, כדי שלא יקל ראשו, ותהיה יראת ה' על פניו. [ילקוט יוסף מועדים עמוד נח].

ב בברכת המזון אומרים יעלה ויבוא, "ביום הזכרון הזה", ואם שכח ולא אמרו, אינו חוזר. ואם נזכר לפני הטוב והמטיב יאמר ברוך אשר נתן וכו' בשם ומלכות, וימשיך ברכת הטוב והמטיב. [ילקוט יוסף מועדים עמוד נט].

סימן תקצח – ראש השנה שחל בשבת

א ראש השנה שחל בשבת אומרים צדקתך במנחה. ויש נוהגים שלא לאמרו. ונהרא נהרא ופשטיה. אך מנהגינו כמו שכתב מרן בשלחן ערוך לומר צדקתך. ולפי מנהגינו שאומרים גם אבינו מלכנו, יאמרו תחלה אבינו מלכנו ואחר כך צדקתך. [ילקו"י מועדים עמו' נט].

ב ראש השנה שחל בשבת אסור לתקוע בו, שמא יוציא השופר מרשות היחיד לרשות הרבים. וביום השני של ראש השנה תוקעים בשופר ומברכים לשמוע קול שופר וברכת שהחיינו. ואם יש מקומות שנהגו לתקוע בשופר ביחידות בראש השנה שחל בשבת, יש לבטל מנהגם. [ילקוט יוסף מועדים עמוד מח. יחוה דעת חלק א' עמוד רסז].

ג מי שעבר ותקע בשופר ביום א' דראש השנה שחל בשבת, ובירך עליו גם ברכת שהחיינו, אף על פי שעבר על גזירת חז"ל שגזרו שמא יעבירנו ד' אמות ברשות הרבים, מכל מקום עשה קצת מצוה, ואין ברכותיו לבטלה, כיון דמדאורייתא מצוה לתקוע בשופר אפילו חל ראש השנה בשבת, הילכך לא יברך שהחיינו ביום השני של ראש השנה בעת שיתקע בשופר. [ילקו"י מועדים עמ' מח. יחוה דעת ח"א עמוד רסז. חזון עובדיה ימים נוראים].

מהלכות ערב ראש השנה

א יש נוהגים להתענות בערב ראש השנה. ומי שנוהג להתענות אם רוצה לאכול קודם עלות השחר, אם לא ישן בליל ערב ראש השנה מותר לאכול, אבל אם ישן צריך שיעשה תנאי קודם שישן שבדעתו לאכול, ואז מותר לו לאכול ולשתות קודם עמוד השחר. ואם רגיל לשתות בכל לילה, בדיעבד רשאי לשתות אף אם לא התנה. [ואלה הנוהגים תמיד לאכול בערב ראש השנה קודם עלות השחר, כדי שלא יראה כחוקות הגויים שנהגו להתענות בערבי חגיהם, יכולים לאכול ולשתות בלי שום תנאי, מאחר שכן נהגו]. וכל זה הוא לדעת הגמרא ורבותינו הפוסקים, אבל לדעת הזוהר הקדוש ורבותינו המקובלים, כל השנה כולה אסור לאדם לאכול בקומו משנתו, אפילו אם בא לאכול קודם עלות השחר, ורק לשתות מים, או קפה, או תה, מותר לו. ולפי זה המתענה בערב ראש השנה אסור לו לאכול קודם עלות השחר, ואין מועיל לזה שום תנאי. ולענין הלכה נראה, שנכון להחמיר בכל השנה שלא לאכול בקומו משנתו קודם עלות השחר. ואם נוהג להתענות בערב ראש השנה, והתענית קשה לו ביותר אם לא יאכל קודם עלות השחר, ולכן רוצה לבטל מנהגו לגמרי, או לנהוג קולא בדבר, מוטב שיעשה התרה על מנהגו להתענות בערב ראש השנה, שהרי אין תענית זו אלא משנת חכמים ומנהג בעלמא. [ילקוט יוסף מועדים (עמ' כ'). ילקו"י תפלה כרך א' (מהדורת תשס"ד עמ' קכח). הליכות עולם ח"ב עמוד רכג].

ב מי שנהג להתענות בערב ראש השנה, ועשה כן ג' שנים ורוצה לבטל מנהגו לגמרי מטעמי בריאות וכדומה, צריך לעשות התרה על מנהגו הקודם. אבל אם אינו מבטל מנהגו לגמרי, אלא רק לאותה שנה בלבד, אינו צריך לעשות התרה כלל. [ילקוט יוסף מועדים עמוד כא. חזון עובדיה על ימים נוראים, עמוד נ].

ג המתענים בערב ראש השנה ואירע להם סעודת מילה, וכיוצא בזה, רשאים לאכול, וכל שהוזמן על ידי בעל הברית רשאי לאכול שם, ואינו צריך התרה, כי על דעת כן לא נהגו מעולם להתענות. וגם אין צריך לפרוע תעניתו. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד כא.]

ד בערב ראש השנה, אין אומרים וידוי ונפילת אפים בשחרית כמו בשאר ערב יום טוב. אבל באשמורת הבוקר בסליחות אומרים וידוי ונפילת אפים, אפילו הגיעו אליהם אחר עלות השחר, קודם הנץ החמה. וכל שכן שאומרים וידוי ונפילת אפים במנחה שלפני יום ערב ראש השנה. וכן אין אומרים בערב ראש השנה מזמור יענך ה' ביום צרה, ומזמור תפלה לדוד, וכמו שנוהגים כן בכל ערב יום טוב. [ילקו"י מועדים עמ' כא, חזו"ע ימים נוראים עמ' מו].

ה אין תוקעים בשופר בערב ראש השנה, ובמיוחד בבית הכנסת. ואם עדיין צריך התוקע להתלמד לתקוע, יעשה זאת בחדר סגור. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד כא].

ו יש נוהגים ללכת בערב ראש השנה לבית הקברות להשתטח ולהתפלל על קברי הצדיקים. והמנהג בירושלים ללכת לבית הקברות בערב ראש חודש אלול [ובערב ראש חודש ניסן], נוסף על ימי פקודת השנה. ואף שיש מצוה להשתטח על קברי הצדיקים, היינו דוקא באופן שאינו מתבטל מעבודת ה׳ ומלימוד התורה. ויזהר שלא ישים מגמתו אל המתים, אלא יתפלל שהשם יתברך יתן לנו רחמים בזכותם, ושהנפטרים יהיו מליצי יושר עלינו, ויבקשו רחמים עלינו לפני הקדוש ברוך הוא. [הליכות עולם ח״ב עמ׳ רכד].

ז יש להזהיר את הכהנים שאסור להם בהחלט ללכת לבית הקברות, ואסור להם להשתטח על קברות הצדיקים, כגון במירון וכדומה. [ילקו״י מועדים עמ׳ כא. חזו״ע ימים נוראים עמ׳ נב].

ח מנהג ישראל להסתפר בערב ראש השנה לכבוד החג. ולובשים בגדים מכובסים ומגוהצים לכבוד יום טוב, להראות שאנו בטוחים בחסדי השי״ת שיוציא לאור משפטינו לחיים טובים ולשלום. [ראה בשו״ת יביע אומר ח״ט (חיו״ד סי׳ י אות ג ואות ח). ובחזו״ע ימים נוראים עמוד נא]

ט נוהגים לטבול במקוה בערב ראש השנה לכבוד החג [משום קרי], וטבילה זו אינה מן הדין, ולכן אין צריך לדקדק בה שכל גופו ושער ראשו יהיו נקיים מדברים החוצצים בטבילה, וכן פשט המנהג, שאין בדבר אלא מדת חסידות ומנהג יפה בלבד, ולכן אסור לברך על טבילה זו, והמברך עון ברכה לבטלה בידו. ונכון לטבול אחר שעה חמישית, ולכל הפחות אחר שיאיר השחר. [הליכות עולם ח״ב עמוד רכה, ובחזו״ע ימים נוראים הל׳ ערב ר״ה].

י אם אינו יכול לטבול במקוה מאיזה סיבה, נכון שישפוך על גופו תשעה קבין מים, והוא לערך שתים עשרה ליטר ושש מאות גרם. ואפשר לעשות זאת גם על ידי מקלחת, שיעמוד תחת הסילון של המקלחת כשהברז פתוח, עד שישער שכבר נשפכו על גופו מים בשעור ט׳ קבין, ואין צריך שיהיה כח גברא לזה. וברור שאין הבדל בזה בין במים צוננים למים חמים. [ילקו״י ח״א מהדורת תשמ״ח עמוד קלג. ילקו״י מועדים עמ׳ כב. חזו״ע ימים נוראים עמוד נא, נז]

יא אשה שהיא בתוך שבעה נקיים, וכן הבתולות, לא יטבלו לא בערב ראש השנה ולא בערב יום הכפורים.[חזון עובדיה על הימים הנוראים עמוד נט].

יב נוהגים לעשות התרת נדרים ביום ערב ראש השנה, שהוא יום כ״ט אלול. ובערב יום הכפורים. ודורשי רשומות רמזו על זה, ״לא יחל דברו ככל״ סופי תיבות אלול. והוא רמז על דרשת חז״ל (בחגיגה יא.) לא יחל דברו, הוא אינו מיחל, אבל אחרים מחלין לו. (שפתי כהן עה״ת פר׳ מטות). וטוב לעשות ההתרה לכתחלה על ידי עשרה ששונים הלכות. על פי מה שאמרו בנדרים (מ.) נידוהו בחלום צריך עשרה בני אדם להתיר לו. והוא דתנו הלכתא. וכן פסק בש״ע יו״ד (סי׳ שלו סעיף לח). וכתבו האחרונים, שמנהג ההתרה בערב ראש השנה, הוא על פי מה שאמרו בזוהר (פר׳ אמור דף רפט ע״ב), ״דכי שתחייב נשמה או נידוי בבית דין של מעלה, ישאר בעידוי ארבעים יום, ואין תפלתו נשמעת״. ולכן יש נוהגים לעשות התרת נדרים גם ארבעים יום קודם ראש השנה. וכנכון ולהבא חושבנא עבדא. (מדרש פי׳ הפנס אות ס״ב).

יג יש אומרים שמי שנדר ולא זכר תוך כדי דיבור של הנדר, שבטל כל הנדרים שעתיד לנדור, אף על פי כן הפרת נדרים שעושים בערב ראש השנה מועילה לו. והנכון לעשות הפרת נדרים על נדרו כדת. וכשעושים התרת נדרים בערב ראש השנה, ראוי לעשותם בעשרה משום נדרי חלומות. [ילקוט יוסף מועדים עמוד כב. יביע אומר ח״ב חאו״ח ס״ס ל. חזון עובדיה ימים נוראים עמוד מב]

יד כשחל ראש השנה בימי חמישי ושישי, יהיה זריז ונשכר להניח עירובי תבשילין קודם שילך להתפלל בבית הכנסת. [ילקוט יוסף על המועדים עמוד תצח. חזון עובדיה על ימים נוראים].

הנהגות יום ראש השנה

א אחר התפלה יסעד לבו וילך לבית הכנסת ללמוד כפי כוחו, ויש מסיימים ב׳ פעמים תהלים ואדרא רבה וזוטא בשני ימי ראש השנה. ולא יאבד היום הקדוש והנורא בשיחה בטלה וכדומה. והיושב בטל ואינו עוסק בתורה כישן דמי. ומי שאינו מבין בתלמוד, ילמוד בספר תהלים. וטוב מעט בכוונה מהרבות שלא בכוונה. ותלמידי חכמים השוקדים על לימודם בגופי הלכות יומם ולילה, ורוצים לפטור עצמם ממה שנהגו לקרוא תהלים ביום ראש השנה, אחר התפלה והסעודה, רשאים להמשיך בלימודם, שרק ביום הכפורים חייבים להשתתף באמירת כל הסליחות והתחנונים, מה שאין כן באמירת התהלים בימי ראש השנה. [ילקו״י מועדים עמ׳ לג. יחוה דעת ח״ג סי׳ מד בהערה. חזו״ע ימים נוראים].

ב אוכלים ושותים ושמחים ביום טוב של ראש השנה, ויש נוהגים לאכול כל אותם פירות שהובאו על השלחן בליל ראש השנה לסימן טוב. ואין מתענים בראש השנה, ולא בשבת שובה. ומכל מקום לא ירבו באכילה ושתיה יותר מדאי, למען לא יקלו ראשם ותהיה יראת ה׳ על פניהם, וכמו שאמרו חז״ל (ברכות ל:)וגילו ברעדה, במקום גילה שם תהא רעדה.

ג מנהג טוב שלא לישן ביום ראש השנה, שכן נאמר בשם הירושלמי מאן דדמיך בריש שתא דמיך מזליה. ואם ראשו כבד עליו, יישן מעט, אחר חצות היום, לנוח קימעא, כדי שיתחזק לעבודת השי״ת. [ילקוט יוסף מועדים עמוד לג, ספר חזון עובדיה ימים נוראים עמוד קפג]

ד אחר המנחה ביום ראשון של ראש השנה, הולכים על יד שפת הים או אצל הנהר, או באר מים חיים, או בור, לומר סדר ״תשליך״. ונהגו כן על פי מה שאמרו במדרש, שכאשר אברהם אבינו הלך עם יצחק אל הר המוריה להעלותו לעולה כאשר נצטוה מפי הקדוש ברוך הוא, קדמם השטן בדרך, והתחיל להסית את אברהם ואת יצחק ולמונעם ממצות הבורא יתברך, וכאשר תוחלתו נכזבה וסירבו אברהם ויצחק לשמוע בקולו, הלך השטן ונעשה לפני

אברהם ויצחק כנהר גדול, כדי שלא יוכלו לעבור, ואברהם ויצחק לא השגיחו בזה, ונכנסו למים עד שהגיעו לצוארם, ואז נשא אברהם את עיניו למרום להתפלל לפני השי״ת, ואמר, הושעיני אלהים כי באו מים עד נפש, ומיד געה הקדוש ברוך הוא בשטן והלך לו. ומבואר בזוהר הקדוש שעקדת יצחק היתה בראש השנה. ומטעם זה נוהגים ללכת לנהר לומר סדר תשליך, להזכיר זכות אברהם ויצחק. ומנהג ישראל תורה הוא. [ילקוט יוסף מועדים עמוד לד, חזון עובדיה על ימים נוראים עמוד קפו]

ה נוהגים לומר בסדר תשליך את לשון הזוהר הקדוש [פרשת נשא דף קל:], ופסוקי מי אל כמוך, והתפלה שתיקן מרן החיד״א בספרו עבודת הקודש [צפורן שמיר סימן יב], ונדפס בכל המחזורים. [ילקוט יוסף מועדים עמוד לח].

ו אף כשחל יום ראשון של ראש השנה בשבת, יכולים לעשות התשליך ביום הראשון של ראש השנה, ורק אם אין שם עירוב, לא יוציאו לשם מחזורים, אלא יאמרו הפסוקים בלבד. ואם יש חשש שיבואו לידי חילול שבת על ידי הוצאת המחזורים מרשות היחיד לרשות הרבים, יש לדחות סדר התשליך ליו״ט שני של ראש השנה. ויאמרו סדר תשליך באותה שנה ביום השני של ראש השנה. אבל אם התשליך נעשה בתוך שטח העירוב, אומרים התשליך אף בשבת. ואף להנוהגים להחמיר שלא להוציא שום דבר בשבת אפילו כשיש עירוב, יכולים להוציא המחזורים על ידי קטנים שלא הגיעו למצות. ובמקום שאין שם עירוב שאסור לטלטל מרשות היחיד לרשות הרבים, אסור ליתן לקטנים לטלטל המחזורים. [ילקו״י מועדים עמ׳ לה. יביע אומר ח״ד סי׳ מז. יחוה דעת ח״א סי׳ נג. הליכות עולם ח״ב עמ׳ רלא].

ז אם לא עשה התשליך ביום הראשון, טוב לעשותו ביום השני אחר מוסף. ונכון לומר התפלה שתיקן החיד״א ז״ל ושנדפסה במחזורים. [בן איש חי. ילקו״י מועדים עמוד לה].

ח הנשים אינן צריכות ללכת ל״תשליך״, ושב ואל תעשה עדיף, כדי למנוע תערובת של אנשים ונשים יחדיו. [קצה המטה סימן תקצח סק״ז. ילקו״י מועדים עמוד לה].

ט אפילו בשני הימים של ראש השנה אסור לאפות או לבשל מיום טוב ראשון ליום טוב שני, ואף על פי שקדושה אחת הן, וכיומא אריכתא דמי, זהו רק להחמיר, אבל לא להקל. ועוד דהאידנא אנו בקיאים בקיבועא דירחא, ויום טוב ראשון עיקר. ומכל מקום מותר להדליק הנרות לעת ערב סמוך לחשכה, ואין בזה משום מכין מיום טוב לחבירו. וביצה שנולדה ביום טוב ראשון אסורה גם ביום השני. והוא הדין לפירות שנשרו מן האילן ביום הראשון של ראש השנה, שאסורים עד מוצאי יום טוב השני. ונכרי שהביא דורון לישראל ביום טוב הראשון של ראש השנה, אם יש במינו במחובר, אסור לאכול ממנו, או לטלטלו עד מוצאי יו״ט השני בכדי שיעשו. אבל דבר שאין במינו במחובר, אלא שיש לחוש שהובא מחוץ לתחום, מותר לאוכלו ביום השני, שבאיסור תחומין לא החמירו. [חזו״ע ימים נוראים עמ׳ קפא].